

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ

ТЕРЕС ЮЛІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ

Науковий керівник:

Кононко О. Л., докт. психол. наук, професор

Рецензенти:

Аніщук А.М., канд. пед наук, доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету ім. М.Гоголя

Новгородський Р.Г., канд.пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету ім. М.Гоголя.

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Ніжин - 2022

Анотація. Тема магістерської роботи «Формування у дітей старшого дошкільного віку власної гідності» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у двох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтована проблема дослідження формування у дітей старшого дошкільного віку власної гідності, зокрема вказано, що гідність є однією з категорій прав людини, яка втілює в собі цінності моралі. Проаналізовано поняття власної гідності в науковій літературі. Здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою, що відображає динаміку розвитку власної гідності в дошкільному дитинстві; проаналізовані підходи до розвитку власної гідності у дітей шостого-сьомого років життя у поточних програмах.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. У ході теретичного аналізу досліджуваної проблеми та констатувального експеременту розроблені педагогічні умови, що стали своєрідним орієнтиром в створенні методики формування власної гідності.

Ключові слова: гідність, власна гідність, культура гідності особистості, суспільство, самооцінка, особистість.

Abstract. The topic of the master's thesis is "Education of self-esteem in children of older preschool age". It was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in two sections of the work. At the theoretical level, the research problem of raising self-respect in older preschool children is justified, in particular, it is indicated that dignity is one of the categories of human rights, which embodies moral values. The concept of self-esteem in scientific literature is analyzed. A review and relevant analytical work was carried out on the source base, which reflects the dynamics of the development of self-

esteem in preschool childhood; analyzed approaches to the development of self-esteem in children of the sixth to seventh years of life in the current programs.

To solve the empirical tasks of the research, the program and methodology of ascertaining and control stages of the pedagogical experiment were developed. In the course of a theoretical analysis of the researched problem and a ascertaining experiment, pedagogical conditions were developed, which became a kind of reference point in the creation of a methodology for the education of self-esteem.

Key words: dignity, own dignity, culture of personal dignity, society, self-esteem, personality.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ	10
1.1. Поняття власної гідності в науковій літературі	10
1.2. Динаміка розвитку власної гідності в дошкільному дитинстві.....	16
1.3. Аналіз підходів до розвитку власної гідності у дітей шостого-сьомого років життя у поточних програмах.....	22
РОЗДІЛ II. ДІАГНОСТИКА І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ	29
2.1. Констатувальний етап експерименту	29
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.....	35
2.3. Методичне забезпечення процесу формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку.....	38
Висновки до розділу 2.....	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. На часі становлення культури гідності особистості й прагнення України до євроінтеграції. Сучасне європейське співтовариство з досконалими для сьогодення соціокультурними стандартами та гуманістичними цінностями може задовольнити наші намагання лише за низки умов. Пріоритетними серед них є зміни, що передбачають забезпечення прав людини, які є гарантією для збереження її гідності та честі. Таким чином, створюються зовнішні умови формування внутрішніх регуляторів поведінки зростаючої особистості.

Окрім загальнодержавної зацікавленості у вихованні культури гідності зростаючої особистості не менш важливою є нагальна потреба суспільства у створенні умов для її вільного саморозвитку, реалізації прав і свобод, розвитку власної гідності. Останнє обумовлюється тим, що гідність була, є і завжди буде життєвою необхідністю, надцінністю і домінантною ознакою особистості. Вона - показник вищої моральної самосвідомості, до якої мусить піднятися зростаюча особистість.

Процес соціалізації дошкільника відбувається під впливом комплексу різних факторів, які виступають детермінантами цього процесу. До таких чинників, насамперед, відноситься вплив дорослих, у безпосередній взаємодії з якими протікає життя дитини. Первинним осередком соціалізації дошкільника виступає сім'я. На формування особистісних якостей дитини впливають свідомі виховні дії батьків, загальний тонус сімейного життя. Останнім часом у суспільстві намітилася своєрідна «криза дитинства», пов'язана з розривом між життям дорослих та життям дітей, втратою смислового зв'язку. Конфліктна ситуація у сімейних відносинах, відбиваючись у психіці дитини, виступає фактором її негативної особистісної динаміки, що виражається у підвищенні тривожності, невпевненості, низькій та нестабільній самооцінці, відсутності відчуття власної гідності. Таке явище, як відчуття власної гідності, дає про себе знати вже у дошкільному віці.

Важливу роль в процесі соціалізації відіграє взаємодія дитини старшого дошкільного віку не лише з дорослими, але й з однолітками. Спілкування з дівчатками та хлопчиками свого віку, визначення свого статусу в дитячому колективі збагачує уявлення зростаючої особистості про власні можливості, про гідність, чесність, совість. Найбільш активно це відбувається у закладі дошкільної освіти.

Важливість розвитку з дитячих років власної гідності знайшло своє підтвердження в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді», Конституції України, де гідність визначається пріоритетною цінністю [15].

Становлення в Україні відкритого демократичного суспільства й правової держави передбачає заміну старих авторитарних зовнішніх способів регулювання поведінки людей на нові, внутрішні регулятори, орієнтовані на особистостей з більш високим рівнем гуманістичної моральності. Одним із таких регуляторів є почуття власної гідності, оскільки воно виступає ефективним моральним способом корекції поведінки зростаючої особистості, яка добровільно й у цілковитій відповідальності, гармонії зі своїми почуттями й системою цінностей здійснює вчинки, що відповідають моральним вимогам суспільства.

Вітчизняні та зарубіжні психологи та педагоги здебільшого аналізували власну гідність: у контексті проблеми розвитку особистості (Г.Балл, Є.Головаха, О.Донченко, О.Злобіна, І.Зязюн, В.Сухомлинський); як свідчення реалізації в освітньому процесі ідей гуманістичної психології та педагогіки (Б.Бернс, А.Гончаренко, І.Дичківська, О.Запорожець, В.Котирло, Т.Поніманська); в контексті ідей самовираження (А.Аніщук, А.Богущ, І.Онищук) та самоствердження (О.Безкоровайна, І.Бех); у зв'язку з самоповагою й гордістю (Н.Дятленко, Л.Сохань, В.Татенко, Р. Шакуров); у

тісній взаємодії з категорією «совість» (О.Браславець, О.Кононко, Н.Оксентюк); крізь призму феномену довіри до себе (А.Купрейченко, І.Савченко, Т.Скріпкіна) та ціннісного самоствавлення (В.Горбатих, А.Гринечко, О.Кононко, О.Рейнпольська С.Тищенко).

Отже, проблема розвитку в ранньому онтогенезі власної гідності як феномену особистісного зростання є однією з найменш досліджених вітчизняними психологами та педагогами. Вона радше розглядалася у контексті загальних проблем становлення особистості, ніж становить основний предмет дослідження. Це обумовлює актуальність обраної нами теми кваліфікаційної роботи «Формування у дітей старшого дошкільного віку власної гідності».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку та визначити шляхи оптимізації данного процесу у ЗДО.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити критерії, показники та компоненти власної гідності як базової якості особистості.
3. Схарактеризувати рівні формування у досліджуваних старшого дошкільного віку власної гідності.
4. Теоретично обґрунтувати умови оптимізації процесу формування власної гідності дітей 5-7 років.
5. Скласти рекомендації для педагогів з ефективного формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку у ЗДО.

Об'єкт дослідження – процес формування у дитини старшого дошкільного віку власної гідності.

Предмет дослідження – особливості формування власної гідності дітей старшого дошкільного віку у ЗДО.

Теоретичну основу дослідження становлять: концептуальні засади розвитку гідності (І. Бех, О.Кононко, В.Сухомлинський, В.Рибалко, Н.Чиренко, Л.Хоружа); ідеї гуманістичної психології і педагогіки (А.Маслоу, Г.Олпорт, Т.Поніманська, К.Роджерс, В.Франкл); науковий доробок вітчизняних та зарубіжних фахівців з проблеми розвитку особистості в ранньому онтогенезі (Л.Божович, О.Запорожець О.Леонтьєв, В.Котирло, В.Мухіна, Т.Піроженко, С. Рубінштейн).

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження використовувалися такі методи:

- *теоретичні*: аналіз нормативно-правових документів, теоретико-методологічний та понятійно-термінологічний аналіз літератури щодо проблеми дослідження;

- *емпіричні*: спостереження, бесіда, аналіз продуктів проектної діяльності дітей;

- *статистичні*: якісно-кількісний аналіз результатів дослідно-пошукової роботи.

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані студентами під час проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти та вихователями під час організації виховної роботи з розвитку особистості дошкільника взагалі та її власної гідності зокрема.

Матеріали кваліфікаційної роботи апробувалися шляхом:

- *Публікації статей:* «Характеристика власної гідності як психолого-педагогічної проблеми» («Вісник студентського наукового товариства»);
- *Участі в конференціях:* «Формування відчуття власної гідності у дітей старшого дошкільного віку» (Всеукраїнська науково-практична Інтернет конференція студентів «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку»).

Структура наукової роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (73 найменування) та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 135 сторінок. Основний зміст викладено на 63 сторінках педагогічної практики в закладах дошкільної освіти та вихователі під час організації виховної роботи з розвитку особистості дошкільника.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ

1.1. Поняття власної гідності в науковій літературі

Розвиток кожної особистості неможливий без усвідомлення цінності її як людини, а саме усвідомлення її гідності. В суспільно-філософській думці існують такі питання, які вважаються «вічними», до яких відноситься людська гідність. Проблема «гідності» мала досить велике наукове, практичне та соціальне значення, особливо в епоху історичних переворотів та переоцінки людських цінностей. Ідея гідності має свою історію, яка триває вже понад дві тисячі років. Гідність є категорією, пов'язаною з питаннями прав людини, системою цінностей та розвитком моралі.

Як зазначає М.В. Артюшина, поняття гідності пов'язується з оцінкою значення й місця людини в суспільстві та державі. Оціночна компонента у вигляді моральної чи правової оцінки є суттєвим засобом впливу на поведінку людини, на основі якого формується еталон вимог, що пред'являються до дій людей у конкретній ситуації з конкретного приводу. Ці вимоги стають особистими нормами дій лише тоді, коли вони забезпечуються передусім внутрішнім переконанням людини в її корисності, вигідності, цінності як для неї самої, так і для інших людей [5, с. 53].

Згідно з висловлюванням А.М. Богуш, людська гідність є постійно змінюваним суспільним явищем. Її сутність може бути теоретично виражена лише поняттями, що розвиваються, перетворюються, змінюють одне одного. Вона склалась як відображення у свідомості людей того особливого

положення, яке займає людина, а також як відображення її соціальної цінності [6, с. 29].

Гідність людини є найважливішою соціально-правовою цінністю. Її затвердження і захист є фундаментом, на якому ґрунтується сучасне суспільство. Окреслена категорія широка, багатогранна, має відношення до сфер моральної свідомості (як почуття і як поняття), етики (як категорії моралі) і права (соціальні блага, які захищаються законом).

Оперуючи поняттям «культура гідності особистості», І. Бех та К. Чорна розуміють під ним ціннісне ставлення дитини до себе та до інших; її здатність оцінювати свої можливості, орієнтуючись на внутрішній поклик, лише потім враховувати думки, оцінки, очікування інших стосовно себе [1, с. 132]. Один з провідних дослідників проблеми становлення особистості у дошкільному дитинстві О. Кононко кваліфікує гідність як складний феномен, який поєднує в собі усвідомлення особистістю мотиву свого вчинку, самооцінку, самоконтроль, вольові зусилля, переживання за результат виконаної справи, гордість за свої досягнення, повагу до себе, повагу до інших [4].

Визначенню сутності гідності присвячені праці багатьох відомих вчених різних галузевих наук – філософів, психологів, педагогів, соціологів. Поняття «гідність» підкреслює значимість особистості як представника людського роду. Незалежно від соціального статусу, людина має гідність, яка повинно підтримуватися нею самою і бути присутньою в суспільній оцінці її особистості [15].

Термін «гідність» має латинське походження і перекладається як цінність (у франц. – *Valcur*), «внутрішньо властивий». Як підкреслює О. Сухомлинська, визначення має суб'єктивний і об'єктивний аспекти. Поведінка, що відображає гідне ставлення до себе, включає турботу про себе, самоповагу і щирість перед собою, а також спрямованість на прояв (розвиток) кращих своїх якостей, визначається як характеристика почуття власної гідності [60].

Поняття людської гідності змінювалися з плином часу. У Стародавній Греції, чия культура дала початок інтелектуальному розвитку Європи, людську гідність трактували як піднесення особистості над обставинами. Це поняття для жителя давньогрецького поліса було привілеєм вільного громадянина.

Епоха Відродження, яка мала на меті подолати церковні обмеження людини та поділ на стани, вважала тему гідності центральною в думці гуманістів того часу. Вона пов'язує людську гідність з унікальністю та особливістю наших здібностей, з тим, що кожна особистість – унікум.

Ідея людської гідності як цінності та високого призначення людини була висунута і досліджена ще гуманістами XIV-XVIII ст. у зв'язку з новим усвідомленням людини (Петрарка, Ж. Ж. Руссо, І. Кант, І. Фіхте). Гуманісти буржуазії цього періоду проголошували цінність людини, як високу якість, незалежно від соціального походження [8].

У роботах філософів XVIII століття проблема гідності, а разом з тим і честі особистості з найбільшою гостротою питання постала у працях І. Канта та Г.Гегеля. Проблема гідності була оприлюднена в етичних працях видатного німецького філософа та мислителя XVIII ст. Іммануїла Канта. Він говорив про повагу до особистості, але в основу гідності він не ставив конкретне поняття, а лише абстрактно визначав поняття моральності, не вказуючи тих чітких ділових, духовних, моральних людських якостей, які визначають його суспільне значення. На думку І. Канта, головна перевага - особлива цінність і значущість людини як окремої гідної особистості. Ідеї І. Канта про поняття гідності стали основоположними для раціоналістичної думки вчених останніх століть.

О. Грищук зазначає, що як етична категорія, гідність позначає загальнообов'язкове визнання самоцінності людини, її здатності і доконечної потреби бути моральним суб'єктом. Відповідно до різних модальностей людського буття, розрізняють особисту гідність, жіночу та чоловічу, професійну гідність, національну гідність, гідність громадянина, людську

гідність. В структурі особистості і в практичній поведінці гідність реалізується через такі чесноти, як благородство, скромність, відповідальність, критичність і вимогливість до себе та інших тощо. Умовою формування і утвердження гідності є потреба в повазі з боку інших людей (гідним є те, що гідно поваги). [9, с. 119].

Гідність особистості втілюється у поставі, ході, мові. Вони формуються під впливом її взаємодії з соціальним простором, який може бути простором поваги або зневаги. У вихованні важливішим є внутрішній вимір почуття гідності, який вбачається у самодостатності та усвідомленні особистістю сенсу свого життя [12]. С. Гулаткан пише, що розуміння гідності як ставлення особистості до себе у контексті її поваги іншими є дієвим підґрунтям для розкриття процесу її виховання у сутнісних показниках [12].

Отже, можна стверджувати, що гідність як феномен засвідчує цінність особистості як представника людської спільноти, що визначає еталон її моральної поведінки. Затвердити чи втратити свою гідність людина здатна в проєкції індивідуального свого «Я» на загальнолюдських потенціалах цінностей та ідеалів. Але, звичайно, проблема гідності також проявляється у збереженні поваги до інших, до людських прагнень та бажань, до прав кожної людини та до всього суспільства в цілому.

Поширення цього поняття утверджується у свідомості людини і є, на нашу думку, актуальним завданням теперішньої культури як загалом, так і кожної людини окремо. Вона, своєю чергою, прагне увійти до суспільства цивілізованих людей, в яких гідність є найвищою цінністю в системі цінностей та орієнтацій.

К. Журба зазначає, що гідність – це складний особистісний елемент свідомості людини і одночасно її емоційної сфери. Це одночасно і саморегулятор поведінки людини, її емоційних переживань щодо своїх вчинків, дій, почуття морального задоволення чи незадоволення. І відомо, щі почуття часто можуть брати верх над раціональною оцінкою дій людини та застерігати її від вчинків аморальних [16].

Г. Маруніна зазначає, що почуття гідності не виникає нізвідки, воно виникає з'являється в процесі усвідомлення власного «Я», зароджується в суспільному житті особистості. Але гідність, яка є усвідомленою, може як посилювати, так і тамувати певні почуття, може змінити їх напрям чи інтенсивність. Гідність дає змогу кожній людині оцінити ситуацію, дібрати такі способи для досягнення мети, щоб враховувати можливі наслідки, спираючись на реальні відносини у суспільстві. Щоденна діяльність та практика може дати людині можливість бачити себе збоку, об'єктивно оцінювати свої сили, фіксувати чи аналізувати вчинки зі сторони правильності - неправильності. В цьому гідність виступає як моральне джерело самовдосконалення людини. І лише тоді, коли з'являться думки, що ґрунтуються на своїх уявленнях про сенс життя, про відношення до інших людей, тільки тоді можна підіймати тему про сенс життя, про те, що таке щастя, про взаємовідносини між людьми, про сформовану особистість та гідність як регулятор поведінки [40].

Джерелом активності особистості є почуття власної гідності та людська свідомість. Тобто, така активність може відобразитись у самооцінці, яка, своєю чергою, відображає ставлення певної особистості до себе, до своїх моральних якостей, до своєї поведінки і при цьому відображається у подвійному взаємозв'язку. Отже, можна сказати, що з одного боку, самооцінки людини визначається її ставленням до оточення, а з іншого - з того, як вони ставляться до неї. Людина адекватно ставить допсебе, якщо вона вміє правильно ставитись до інших людей, коли вона дослуховується до того, що люди думають про неї [12].

Г. Авер'янова зазначає, що самооцінка формується різносторонньо, відіграє важливу роль у визначенні життєвої долі людини, дає їй можливість правильно обрати стиль поведінки. Гідність людини може досягнути такого рівня, що вона виявиться здатністю без чийогось контролю регулювати та контролювати власні вчинки, проявити самокритичність, відшукати помилки, побачити свої недоліки та впоратися з ними. А це, своєю чергою, стає основою

для впевненості в собі. Збереження почуття гідності необхідне для того, аби цілісно сформувати моральний світ людини і поняття про свободу [1].

Людину з почуттям власної гідності характеризує те, що під впливом зовнішнього тиску вона керується своїми переконаннями, вчиняє так, як їй підказує її гідність. Ось в цьому і полягає моральна свобода особистості. Л. Калуська підкреслює, що гідність проявляється у зв'язках із собі подібними людьми – з такими, з ким людина готова розділити своє життя, здоров'я, небезпеку, радість та горе. Розум та любов, як і безліч інших людських якостей, покликані задля того, аби зробити відносини в соціальних групах не лише потрібними й можливими, а й радісними. Такі якості певною мірою даруються кожній людині й стають основою для виховання почуття гідності. Адже, метою людського життя, як зазначають філософи, є існування в гармонії та злагоді із природою, без злості та ненависті, коли кожен учасник життя зацікавлений у захисті того, що йому подаровано. Але, на жаль, в реальному житті ми час від часу бачимо зовсім іншу картину: ненависть, неповага, злість та заздрість, приниження чужої (та й власної) гідності, що веде до руйнування та унеможливлення злагоди та гармонії в стосунках між людьми.

На сучасному етапі розвитку української держави великого значення набуває формування у молодого покоління моральних якостей та ціннісно нормативних структур, які є одними із головних принципів взаємодії у соціумі, затверджують повагу до гідності особистості. Ігнорування та зневага до цих принципів може призвести до труднощів у спілкування, до складних наслідків у соціально-культурному середовищі. Бажання людини віднайти взаємодію з іншими, відповідно до універсальних критеріїв, є одним зі шляхів оптимізації та вдосконалення соціальної взаємодії, що є важливим аспектом прояву поваги до гідності іншої людини.

О.Кононко зазначає, що гідність – це одна з найскладніших особистісних ланок моральної свідомості, внутрішнього світу особистості, яка розкривається в усіх сферах життя людини та суспільних відносин. Їй властивий великий спектр емоцій та уявлень про моральне чи аморальне,

постійне бажання до пошуку гармонії у внутрішньому світі людини та середовищі, яке її оточує. Саме тому формування почуття гідності – це, перш за все, розуміння людиною вимог суспільства, в якому вона живе, контроль своїх дій та думок, їх аналіз та самооцінка. Людина, в якій розвинуте почуття гідності, відповідає, перш за все, перед собою, потім перед суспільством, перетворюючи його на регулятор своєї поведінки та на моральне надбання [18].

Виходячи з усього вище сказаного, можемо зробити наступні висновки:

1. Гідність – це свідоме моральне почуття, яке має вплив на самоконтроль та саморозвиток особистості.

2. Поняття гідності у педагогіці трактують як таку властивість людини, що має прояв, перш за все, в усвідомленні та її внутрішньому переживанні, сприйнятті своєї соціальної цінності.

Гідність – усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності духовно-моральних характеристик, що викликають повагу оточення. Однак внутрішні утворення як характеристики особистості можуть не викликати поваги до неї. Йдеться про ступінь суспільної значущості цих характеристик особистості або про недостатню моральну вихованість того, хто вступає у взаємодію з носієм почуття гідності. Цей зворотний зв'язок можна трактувати як повагу, тобто ставлення об'єкта гідності до її суб'єкта, який є обов'язковим у концептуалізації почуття гідності. Коли об'єкт гідності не виявляє поваги до суб'єкта гідності, він змушений захищати відповідними гуманними способами своє право на заслужену повагу. Можна узагальнити, що гідність – це переживання та усвідомлення людиною самої себе у сукупності духовно-моральних характеристик, внаслідок чого виникає повага до самої себе та оточення. Людина з почуттям власної гідності керується тільки своїми переконаннями та має моральну свободу, що дає їй змогу не підкорюватися моральному тиску оточення.

1.2. Динаміка розвитку власної гідності в дошкільному дитинстві

Формування гідності — обов'язкова умова сучасного морального виховання дошкільників. Воно можливе за умови сформованості у дітей самоповаги, яку ми розглядаємо як переживання шанобливого ставлення до себе, гордість за свої досягнення, успішну діяльність. Виховання вищезазначених почуттів передбачає сформовану здатність дитини адекватно оцінювати себе та навколишніх людей. Дуже важливо виховувати у дошкільників впевненість у правильності моральної поведінки.

Адже поважати інших може лише зі сформованою культурою гідності, а не та, що принижується і підкорюється іншим. У цьому сенсі дошкільний вік розглядається нами як найбільш сенситивний, оскільки саме в цей період життя дитини закладаються основи ціннісних орієнтацій особистості, виникають перші світоглядні уявлення, спостерігається надзвичайна пластичність психіки (І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн); висока емоційна сприйнятливність (О. Запорожець); з'являються такі особистісні новоутворення, як внутрішні етичні інстанції (Л. Божович, Д. Ельконін, О. Кононко); формується самооцінка (М. Лісіна, О. Сілвестру), виявляється бажання бути визнаним в колі, дорослих та однолітків.

Як зазначає Г. Авер'янова, дошкільний вік є важливим періодом становлення особистості, оскільки в цей час закладаються основи характеру дитини, її ставлення до навколишнього світу, до людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки, починають формуватися якості, які роблять її людиною [1, с. 4].

О. Кононко вважає, що морально-етичні поняття і почуття нерозривні з яскраво вираженою емоційністю. Діти безпосередньо спонтанно виражають почуття, легко плачуть і швидко заспокоюються, їхній настрій залежить від обставин, радість не знає меж, горе невтішне, страх глибокий, здивування безмежне, а сміх заразливий [22].

С.Корнієнко зазначає, що на початку дошкільного віку у дітей з'являються страхи. В основі більшості страхів лежить афективно - загострене сприймання загрози життю як одного з виявів інстинкту самозбереження. Діти, які бояться, більш обережні, передбачливі, емоційні та чутливі. Повна відсутність страхів може вказувати на занижену емоційність, чутливість, ослаблення інстинкту самозбереження із розгальмуванням потягів і некероване збудження [26].

Інколи самі батьки, особливо матері, переживають страхи, несвідомо передають їх дітям або занадто переймаються уявними небезпеками, обмежуючи контакти, читання «страшних» казок, перегляд мультфільмів і самостійне дозвілля. Багато в сім'ї залежить від батька, зокрема від його манери поведінки і здатності допомогти дитині в подоланні страхів. Його надмірна суворість, жорсткість, ігнорування підвищеної чутливості дітей, неувага до душевних запитів посилюють невротичну, засновану на тривозі прив'язаність дитини до мами і вже цим спричиняють появу страхів [31].

Фахівці вказують на неправильність заборон дітям зовнішньо виявляти негативні емоції (гнів, образа, невдоволення, плач). Річ не в тім, щоб не схвалювати ці емоції, а в розумінні їхніх причин, джерел. Якщо дитина часто вередує, роздратована, плаче або часто агресивна, гнівається, кричить — це сигнал негараздів в певних значущих для неї сферах взаємин із дорослими.

Важливу роль у формуванні названих вище новоутворень особистості відіграє позиція, ставлення педагога до дітей, його стиль управління навчанням: авторитарний, демократичний чи ліберальний. Дієвим і, головне, позитивним для подальшого розвитку особистості взагалі, її соціально-моральної активності зокрема, буде спокій, співчуття, довірливий контакт, роз'яснення і за необхідності — настанови дорослого з вираженням упевненості в здатності дитини самостійно подолати труднощі. Тим самим відчуття «Я» дитини буде зміцнюватися і розвиватися. Спостерігається підвищена сприйнятливості дітей до емоційного стану дорослого, особливо до збудженого та роздратованого тону [3].

Згідно даних дослідження Л. Артемова, А. Богуш, Н. Лисенко, М. Стельмаховича, за відсутності страху покарання і довірливого контакту з батьками можливі зауваження з боку дітей: «Не говори зі мною таким голосом». Подібні фрази свідчать про почуття власної гідності, яке є важливим надбанням «Я» [2].

С. Кулачківська вважає, що процес морального формування особистості відбувається нерівномірно. У кожний період дошкільної пори дитина виходить на якісно нові рівні морального розвитку. У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається у процесі формування нового типу стосунків між дитиною і дорослим. Розвиток самостійності дитини у цей час супроводжується потребою співучасті в житті дорослих, спільній діяльності з ними. Прагнення до позитивної оцінки, підтримки та схвалення своїх дій сприяє організації процесу засвоєння дитиною моральних норм [32].

І.Маріна вказує, що у середньому дошкільному віці яскраво виявляється позиція “захисника” норм поведінки, еталоном яких є дорослий. Як правило, у своїх скаргах діти здебільшого повідомляють, що хтось з однолітків не дотримувався вимог дорослого чи правил поведінки. Перший етап формування у дітей уявлень про добро і зло, про те, як потрібно поводитися з іншими людьми, як відноситись до своїх і чужих учинків, пов'язаний із безпосереднім емоційним ставленням до людей, які пред'являють ці вимоги [38].

У старшому дошкільному віці моральні почуття і знання пов'язуються з почуттям обов'язку. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральний сенс своєї поведінки. Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості, як почуття власної гідності.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу доробок Л. Артемової, яка підкреслює: формування суспільної спрямованості дитини дошкільника відбувається у грі. Автор вказує: в процесі ігрової діяльності дитина відчуває гордість за добре виконану роль, доручення, гідний вчинок,

свою поведінку загалом; вона відчуває сором за невдалі спроби та нечуйне ставлення до однолітків. Це спочатку відбувається під впливом зауважень дорослого («Як тобі не соромно!»), а в старшому дошкільному віці воно поєднується з почуттям власної гідності й стає стійким («Погано чинити не слід не тому, що покарають, а тому, що соромно»).

Згідно з спостереженнями Л.Артемової, дитині також буває соромно, коли принижують її гідність. Щоб уникнути сорому, докорів дорослих, вона може утриматися від учинків, які викликатимуть осуд. Почуття обов'язку виявляється у формі емоційних станів, розвиваючись у діапазоні від задоволення, яке 3-4-річна дитина відчуває при схваленні дорослим її поведінки, до радості за добрий вчинок, допомогу товаришеві, виконане доручення (у 5—6 років) [3].

У період старшого дошкільного віку збагачується зміст і форми різних видів діяльності дитини. Значну роль у грі відводиться передачі ролевих відносин, однак діти не просто передають людські стосунки, а й моделюють їх. Гра дедалі набирає творчого характеру. У процесі розвитку гри розвиваються стосунки між членами дитячого колективу. Вона згуртовує дітей, збагачує їхній реальний досвід взаємин. Під час сприймання літературних творів зовнішні прояви емоційного сприйняття та відгуку на події меншою мірою виражені, ніж у попередні вікові періоди, однак внутрішня емпатія висока. Найбільше розуміння змісту літературного твору відбувається через його програвання. П'ятирічні діти більш стримані та менш образливі. Відбувається подальша диференціація почуттів. Тепер вже діти здатні відчувати гордість, жалість, ревності, заздрощі. Сильні переживання в дітей можуть викликати непорозуміння з дорослими та ровесниками. Діти п'яти років можуть обмежувати свої бажання, долати перешкоди, правильно оцінювати результати власних дій. Наприкінці шостого року дитина може підкоряти свою увагу вимогам дорослого та усвідомлювати цю необхідність. Розвивається здатність передбачати наслідки дій. Формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю. Дитина

підпорядковує свої дії меті, але привабливі обставини можуть відвернути її увагу від намірів. Здатність наслідувати позитивний еталон поведінки краще реалізується за присутності дорослого. Контролювання власної поведінки стає більш тривалим і стійким [23].

Згідно з позицією Г. Авер'янова, до старшого дошкільного віку діти приймають оцінки їхньої поведінки та особи на віру. Наприкінці шостого року уявлення про себе стають більш самостійними. Зростає критичність дитячої оцінки. Однак самооцінка все ще залишається завищеною, і це є нормальним виявом психічного розвитку дитини. У цей період формуються нові якості особистості: почуття справедливості, адекватне переживання удачі або невдачі, здатність регулювати спільну діяльність, колективізм, дисциплінованість, стриманість, відповідальність та почуття власної гідності [1, с. 5].

Так, Т. Поніманська вказує, що для формування власної гідності використовуються методи морального виховання, які забезпечують єдність когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінкового компонентів [48]:

– методи формування моральної поведінки для вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами (залучення дитини до виконання певних правил поведінки; показ і пояснення способів поведінки, приклад поведінки дорослих, однолітків, літературних героїв, організація спільної діяльності; вправлення у моральній поведінці; створення ситуацій морального вибору);

– методи формування моральної свідомості для опанування моральними поняттями та засвоєння моральних уявлень (роз'яснення конкретних моральних норм і правил; навіювання моральних норм і правил у формі етичної бесіди).

– методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки (приклад інших; педагогічна та колективна оцінка поведінки, вчинків дітей; схвалення).

Л. Артемова підкреслює, що для формування гідності у дошкільника вводиться ієрархія життєвих цінностей : гідність, як провідна риса характеру людини, яка починає формуватись уже в дитячому віці. З цією метою створюються умови для розвитку самосвідомості дитини, уміння виробляти оцінювальні судження, організованого вправління у позитивних вчинках [4].

Отже, узагальнивши, можна зробити висновок, що розвиток власної гідності починається у ранньому віці, за допомогою впливу дорослих та однолітків. Цей процес продовжується, ускладнюється, поглиблюється та розширюється у період середнього дошкільного віку, що засвідчується розвитком самооцінки дитини, яка надалі слугуватиме фундаментом для усвідомлення власної гідності дитини. Уже в старшому дошкільному віці всі набуті моральні знання, якості, почуття, які виховувалися в дитині, дають їй змогу усвідомити власну гідність як особистісну позицію, як ціннісне самоставлення, самоповагу.

1.3. Аналіз підходів до розвитку власної гідності у дітей шостого-сьомого років життя у поточних програмах

Особливу роль у розвитку особистості дитини в дошкільний період відіграють люди, що її оточують, передусім батьки та вихователі. Дошкільник 5-7 років стає самостійнішим, більш незалежним, ніж раніше, від дорослих, розширюються та ускладнюються його взаємини з оточенням, а це відкриває йому значні можливості для глибшого самоусвідомлення, більш-менш адекватного оцінювання себе та інших. Отже, розвиваються його самосвідомість, самооцінка як складові власної гідності.

Для спланування та розроблення заходів з розвитку власної гідності у дітей дошкільного віку вихователі ЗДО користуються освітніми програмами розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. Освітня програма - це єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих закладом дошкільної освіти для досягнення вихованцями результатів навчання (набуття компетентностей), визначених Базовим компонентом дошкільної освіти [10].

У поточних програмах освіти дитини у ЗДО зазначаються різні підходи до розвитку власної гідності дітей старшого дошкільного віку. Розглянемо основні програми розвитку дітей дошкільного віку та проаналізуємо підходи до розвитку власної гідності дітей старшого дошкільного віку.

Освітня програма «Світ дитинства» О. Байєр передбачає закріплювати знання про своє ім'я, по батькові, прізвище, стать, вік, дату народження, місце проживання, номер телефону, членів своєї родини, найближчих родичів, місце роботи батьків. У програмі наголошується на важливості формування уявлень дітей: про особливості свого організму та здоров'я; безпечну поведінку стосовно себе та інших людей. Даний нормативний документ визначає необхідність: спонукання дошкільників до усвідомлення та висловлювання своїх почуттів, переживань, оперування займенником «Я»; сприяння: накопиченню ними знань про власні можливості, успіхи, права; формування адекватної позитивної самооцінки; усвідомлення дитиною потреби та доцільності виконання правил взаємодії з людьми різного віку і статі; самостійного використання отриманих знань у різних видах творчої, продуктивної та комунікативної діяльності; використання можливостей для власного вибору, прийняття самостійних рішень.

Вчити: оцінювати власні моральні якості відповідно до особливостей чоловічої та жіночої статі. Розвивати: самостійність, самооцінку, критичність; здатність до адекватної оцінки можливостей власного впливу на інших людей. Продовжувати формувати в дітей упевненість у собі, почуття власної гідності, уявлення про свою майбутню соціальну роль відповідно до статі: чоловік – жінка; брат – сестра; батько – мати тощо. Виховувати повагу до своєї та протилежної статі в майбутньому (хлопчик – майбутній батько; дівчинка – майбутня мати).

Закріплювати вміння спілкуватися з однолітками в іграх та інших видах діяльності відповідно до адекватних уявлень про власні можливості та якості. Розвивати впевненість у собі, у власних силах.

Формувати: уявлення дитини про існування свого внутрішнього світу (думки, почуття, бажання, ставлення); вміння пізнавати свої переживання у різних ситуаціях буття і взаємодії з однолітками й дорослими, здійснювати елементарні мисленнєві дії (аналіз, порівняння, узагальнення), формулювати мету своєї діяльності, визначати способи її досягнення, передбачати результати, оцінювати наслідки відносно себе та оточення, досягати її; здатність адекватно реагувати на різні життєві ситуації, стримувати негативні емоції.

Сприяти усвідомленню: власної відповідальності за свої вчинки; своїх бажання, уподобання, інтереси в різних видах діяльності. Розвивати вміння обґрунтовувати своє ставлення до себе та інших.

Закріплювати вміння: орієнтуватися в основних емоціях і почуттях; диференціювати добро і зло в літературних творах та життєвих соціальних ситуаціях; встановлювати причинно-наслідкові та смислові зв'язки між подіями життя, своїми переживаннями та виразом обличчя; передавати свої почуття мімікою, жестами, словами.

Дитина старшого дошкільного віку: може вчиняти по совісті, довести власну правоту, відстояти власну гідність, діяти справедливо, диференціювати власні чесноти й вади; потребує доброзичливого ставлення з боку дорослих, взаєморозуміння та співпраці з ними, визнання власних чеснот; усвідомлює своє соціальне "Я", ставлення різних людей до себе; схильна до прояву самоповаги; має уявлення про авторитет; прагне бути учасником дитячого товариства, посівши в ньому певне місце; володіє комунікативними вміннями, які допомагають їй налагоджувати контакти з однолітками й товаришувати з певним колом дітей; проявляє найпростіші форми групової солідарності; у конфліктних ситуаціях намагається порозумітися з іншими дітьми, узгодити власну позицію та поведінку з позицією та поведінкою однолітків. Старший дошкільник здатний: дотримуватися правил поведінки, обмежувати свої бажання, проявляти дисциплінованість, стриманість, диференціювати моральні поняття ("доброта", "чуйність", "справедливість", "дружба",

“чесність”, “товариськість”, “обов’язок” тощо); усвідомлювати свою статеву належність, поводитися відповідно до норм статевої поведінки та соціальних стандартів; бути критичнішим в оцінці однолітків [11].

«Я у Світі» О. Кононко. Програма розвитку дитини від народження до шести років. За цілеспрямованої виховної роботи дорослих у дитини формується відносно сталий образ самої себе. Пояснення та оцінки педагога, власний досвід успішних/неуспішних результатів сприяє становленню як загальної самооцінки, так і часткової. Дитина фіксує увагу не лише на своїх фізичних особливостях та практичних діях, а й на якостях (добра, кмітлива, самостійна, жадібна, дратівлива тощо), пишається позитивними, засмучується з негативних. Завдяки виховним впливам усе сильніше розвивається особиста самосвідомість — правила, норми, зовнішні вимоги, еталони діяльності й поведінки стають внутрішнім надбанням, переосмислюються, переоцінюються, привласнюються дитиною. Дитина все частіше починає регулювати свої дії совістю як етичною інстанцією.

Основні освітні завдання, які передбачаються вказаною програмою розвитку:

Розвивальні:

- формувати адекватну самооцінку, розвивати елементарну рефлексію;
- сприяти розумінню того, що власна точка зору дитини на себе та довкілля не є абсолютною та єдино правильною;
- плекати вміння не комплексувати з приводу власних недоліків, намагатися їх позбутися;
- розвивати дитячий світогляд (елементарний науковий погляд на природу, людей, предмети, власне Я);
- підтримувати здатність обирати, віддавати чомусь перевагу, культурно відмовляти у прихильності;
- формувати елементарну систему цінностей, окультурювати потреби;

- формувати установку щодо необхідності та доцільності безпечної поведінки [12].

Отже, розвиток гідності за підходом даної програми передбачає в першу чергу, становлення самосвідомості та самооцінки дитини, розуміння, що власна точка зору має місце бути.

Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» передбачає розвиток у дитини відчуття власного “Я” як особистості (моє власне “Я”). Заохочення до пізнання свого роду, збагачення знань про сім’ю та її членів (мама, батько, дідусь, бабуся, родина), їхні дружні взаємини, взаємодопомогу, ввічливість, працьовитість. Розвиток у дитини вміння налагоджувати контакти з соціальним оточенням (родинним, дитячим, з дорослими та дітьми поза родиною). Формування умінь та навичок культурно спілкуватися та поводитись у соціумі. Навчання розуміти власні настрої і настрої людей, що оточують, проявляючи делікатність і тактовність. Розкриття дітям поняття “дружба”. Навчання дітей дружити, допомагати одне одному (до прикладу, при одяганні, виконанні навчальних завдань тощо), налагодження доброзичливих взаємин у дитячому колективі. Забезпечення диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток з позицій їх майбутніх соціальних ролей. Формування навичок соціальної поведінки в різних видах діяльності та взаємодії із дорослим та дитячим соціальним оточенням, узгодження особистих та соціальних інтересів.

Створення умов для проявів самостійності дитини у пізнанні нового в навколишньому світі. Заохочення до самостійної реалізації набутих знань, умінь і навичок, доводити будь-яку роботу до завершення. Стимулювання самостійності у висловлюванні думки, виборі позитивної лінії поведінки в іграх, прибиранні іграшок, в самообслуговуванні тощо. Спонування розуміння почуття гідності в соціумі, гідності себе та оточуючих [13].

Освітня програма «Дитина» передбачає поглиблення уявлення дошкільників про позитивні і негативні риси характеру, вчити мотивовано

оцінювати власні вчинки, спонукати та підтримувати бажання наслідувати позитивні зразки поведінки в конкретних життєвих ситуаціях. Вчити оцінювати вчинки не лише за їх наслідками, але й за мотивами. Вчитися відстоювати свою позицію та почуття власної гідності, але поряд з тим, вчитися поважати гідність оточуючих.

У цілому дитина сьомого року життя усвідомлює себе як особистість, як самостійний суб'єкт діяльності та поведінки. Її соціально–моральні почуття і емоції досить стійкі.

В основі довільної регуляції поведінки лежать не тільки засвоєні (або задані ззовні) правила і норми. Мотиваційна сфера дошкільнят розширюється за рахунок розвитку таких соціальних за походженням мотивів, як пізнавальні, просоціальні (спонукають робити добро), а також мотивів самореалізації. Поведінка дитини починає регулюватися також її уявленнями про те, що добре і що погано. З розвитком морально-етичних уявлень безпосередньо пов'язана й можливість емоційнооцінювати свої вчинки. Дитина відчуває задоволення, радість, коли чинить правильно, добре, і збентеження, незручність, коли порушує правила, вчиняє погано.

Загальна самооцінка дітей являє собою глобальне, позитивне недиференційоване ставлення до себе, що формується під впливом емоційного ставлення з боку дорослих.

У програмі зазначено, що у цьому віці діти володіють узагальненими уявленнями (поняттями) про свою гендерну приналежність, встановлюють взаємозв'язки між своєю гендерною роллю та різними проявами чоловічих і жіночих властивостей (одяг, зачіска, емоційні реакції, правила поведінки, прояв власної гідності). Діти відчувають задоволення та гідність від своєї гендерної приналежності, аргументовано обґрунтовують її переваги. Вони починають усвідомлено виконувати відповідні гендерній ролі правила поведінки у побуті, громадських місцях, спілкуванні, оволодівають різними способами дій і видами діяльності, які є домінуючими серед людей різної статі, орієнтуючись на типові для певної культури особливості поведінки чоловіків

і жінок; усвідомлюють відносність чоловічих і жіночих проявів; моральну цінність вчинків чоловіків і жінок стосовно одне одного [14].

Оскільки моральні норми мають узагальнений характер і недоступні повному усвідомленню дошкільниками мірою, необхідною для регуляції власної поведінки, тому їм складно скористатися цими нормами в ситуаціях, що вимагають морального вибору. Щоб розвивати в дитини переконання в значущості позитивних вчинків і сприяти висновку про те, що вона «робитиме добре», необхідні умови, коли дитина займає позицію «Я сам!» (вона може оцінити описану ситуацію, учинок персонажа в ній і вирішує, як вона самостійно діятиме в подібних випадках. Кожна дитина повинна розвивати почуття гідності ще у дошкільному віці, формування його залежить від методів та підходів вихователів у розвитку основних базисів гідності – це самосвідомості, самооцінки та розуміння вчинків. Застосування правильного підходу до дитини є ключовим фактором розвитку її власної гідності.

Висновки до розділу I

Як засвідчив аналіз наукових джерел, проблема становлення і розвитку гідності в ранньому онтогенезі є недостатньо дослідженою вітчизняними психологами і педагогами. Внаслідок цього відсутнє єдине трактування поняття гідності як особистісного феномену. Встановлено, що різні аспекти проблеми виховання у дошкільному дитинстві тією чи іншою мірою були предметом дослідження, зокрема в контексті упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого підходу.

Базуючись на доробку вітчизняних та зарубіжних фахівців, під гідністю розуміємо моральну категорію, характеристику дитини старшого дошкільного віку як особистості, що усвідомлює свою цінність, значущість для рідних, близьких дорослих та авторитетних для неї однолітків. Ми тлумачимо гідність як здатність дитини 5-7 років домагатися успіху у чесний спосіб, орієнтуватися на високі стандарти якості, доводити справедливість та

доцільність власних рішень і дій, адекватно оцінювати продукти власних зусиль, виявляти самоповагу.

Встановлено, що упродовж дошкільного дитинства відбуваються серйозні зміни у розвитку самосвідомості зростаючої особистості, її емоційно-вольовій та інтелектуальній сферах. Дитина 5-7 років життя здатна усвідомлювати свої основні чесноти та вади, володіє уявленням про власні можливості, має певний життєвий досвід. Завдяки цьому за належних умов сімейного та суспільного виховання вона спроможна проявляти елементарну самоповагу, відстоювати особисту позицію, аргументувати свої вчинки і дії, більш-менш адекватно оцінювати себе.

Аналіз рекомендованих МОН України програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку зхасвідчимо, що всі вони концентрують увагу на важливості розвитку в дитини самосвідомості, елементарних форм самооцінки, здатності орієнтуватися у своєму внутрішньому житті, основних базових якостей. Водночас слід констатувати, що безпосередньо гідність як базова якість особистості дошкільника чітко визначена лише у програмі «Я у Світі».

РОЗДІЛ II. ДІАГНОСТИКА І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ

1. Констатувальний етап експерименту

Дослідження проводилося у недержавному закладі дошкільної освіти «Діно» у місті Київ, у період травень – червень 2022 рр. У ньому прийняли участь 10 дітей старшої групи ЗДО.

Завдання констатувального етапу дослідження:

1) визначення критерії і показники оцінки рівнів вихованості гідності дошкільників; ;

2) підбір діагностичних методик дослідження; власної гідності досліджуваних 5-7 років;

3) узагальнення емпіричних даних;

4) аналіз одержаних результатів.

З метою визначення рівнів вихованості у дітей старшого дошкільного віку рівнів вихованості власної гідності було розроблено чіткі критерії та показники. Основні з них наведено у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

**Критерії та показники оцінки формування власної гідності
досліджуваних**

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Адекватність самооцінки</i>	Вміння прогнозувати ймовірні результати, обґрунтовувати їх визнавати свої помилки та виправляти їх, правильно оцінювати кінцеві продукти праці та вкладені у них зусилля; характеризується адекватною, високою та стійкою самооцінкою. Знають свої основні чесноти і вади.
<i>Мотивація досягнення</i>	Прагне досягти успіху, діє самостійно та наполегливо, орієнтується на високі стандарти якості, за потреби, вносить корективи та покращує кінцевий продукт, радіє успіху.
<i>Здатність відстояти позицію</i>	Має власну думку, може її аргументувати, доводить оточуючим її правомірність, чинить опір незаслуженим образам однолітків, не погоджується з несправедливими оцінками оточення.

Під час визначення рівнів вихованості у дошкільників власної гідності особливу увагу було приділено оцінкам її самооцінки як провідного показника

сформованості досліджуваного явища. Відповідно бралися до уваги такі основні параметри самооцінки дітей старшого дошкільного віку, як:

- Висота
- Адекватність
- Стійкість

Важливим для характеристики самооцінки вважається її висота. Адекватність самооцінки можна оцінити відповідністю або невідповідністю реальних можливостей дошкільника, які встановлюються при використанні об'єктивних критеріїв або із застосуванням експертних оцінок. Третій параметр самооцінки – її стійкість у часі – передбачає визначення сталості самооцінок себе індивідом.

Завищена оцінка себе особистістю виконує функцію захисту через створення емоційних бар'єрів, які блокують сприйняття зовнішніх впливів або призводять до спотворення та ігнорування досвіду, що набувається. Але в той же час неадекватна самооцінка може бути джерелом внутрішніх особистісних конфліктів.

Оцінюючи рівні вихованості у досліджуваних 5-7 років міру вихованості власної гідності, ми брали до уваги такі компоненти структури досліджуваної якості особистості, як когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Когнітивний компонент засвідчував особливості розвитку у дітей старшого дошкільного віку уявлень про гідність людини та свою власну, її роль в житті, прояви у поведінці та діяльності.

Завдяки *емоційно-ціннісному компоненту* ми отримали уявлення про ставлення дітей 5-7 років до власного уміння правильно себе оцінювати, цінувати власні чесноти та презентувати їх оточуючим людям.

Поведінковий компонент дозволяв оцінити здатність дитини реально провляти власну гідність у різних видах діяльності та сферах життя, долати труднощі на шляху до мети, домагатися успіху у чесний спосіб, коректно відстоювати власну думку, знаходити для цього доказові аргументи.

У ході емпіричного дослідження з вивчення відчуття власної гідності у старших дошкільників були використані такі методики:

1. Тест «Сходи» (В.Г.Щур).

Тест «Сходи» являє собою бланк, на який нанесено ряд цифр зі щаблями, що стосуються становища себе у соціумі. Метод виміру полягає в тому, що випробуваному пропонується поставити себе на ту сходинку, яка здається найбільш привабливою для нього (Додаток А).

Дитині дають листок із намальованими на ньому сходами і пояснюють значення сходів. Важливо простежити, чи правильно зрозуміла дитина ваше пояснення, у разі потреби слід повторити його. Після цього ставлять запитання, відповіді записують.

Критерії оцінювання:

1 ступінь – показник дуже заниженої самооцінки, можливо, внаслідок критики дорослих, відчуття дитиною емоційного стресу, несприятливої ситуації в садку чи вдома ;

2-3 сходинки – показник заниженої самооцінки. Можливо, на момент опитування у дитини сталася сварка з однолітками або дитина сама до себе негативно ставиться.

4-6 сходинки – показник адекватної самооцінки. Дитина вміє оцінювати себе та свою діяльність, у неї сформовано позитивне ставлення до себе.

7 ступінь – підвищена самооцінка. У цьому випадку дитина вважає себе найкращою серед своїх однолітків.

При аналізі результатів ми, насамперед, звертали увагу, на яку сходинку дитина сама себе поставила. Вважається нормою, якщо діти цього віку ставлять себе на сходинку «дуже хороші» і навіть «найкращі» діти. У будь-якому випадку це мають бути верхні сходи, оскільки положення на будь-якій з нижніх сходинок (а вже тим більше на нижній) говорить не про адекватну оцінку, а про негативне ставлення до себе, невпевненість у своїх силах, недостатню самоповагу та гідність.

2. Проективна методика «Автопортрет»

Для діагностики самооцінки дитини був використаний проєктивний малюнок «Автопортрет». Проєктивний малюнок дозволив інтерпретувати специфічні особистісні особливості дитини старшого дошкільного віку, її взаємодію з оточуючими, індивідуальні характеристики та властивості. Дітям було запропоновано намалювати себе. Ми виходили з розуміння, що, зображуючи себе, дошкільник відтворює свої основні потреби та внутрішні конфлікти.

У процесі інтерпретації «схеми тіла» ми судили, чи повністю відповідає отримана графічне зображення фізичним та психологічним переживанням досліджуваних 5-7 років, особливостям її ставлення до себе та оточуючих людей (Додаток А).

3. Методика «Самооцінка дошкільника» (Т.В. Драгунова)

Методика спрямована на вивчення особливостей самооцінки дошкільників.

Врахування вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, наукових психолого-педагогічних та філософських літературних джерел дав нам змогу визначити компоненти, критерії, показники вихованості культури гідності дітей 5-7 року життя.

Були визначені наступні компоненти:

1 — людська гідність - це сукупність моральних, світоглядних, професійних якостей людини, які дають їй підстави для самоповаги і для усвідомлення своєї суспільної цінності ;

2 — особистісна гідність (власна);

3 — національна гідність.

Нами були визначені 7 до кожного з компонентів критерії та їхні показники: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Компоненти, критерії та показники формування основ гідності старших дошкільників

Компонент людська гідність			
	Когнітивний критерій	Емоційно-ціннісний критерій	Діяльнісно-поведінковий критерій
п о к а з н и к и	Має уявлення про права дитини на: ім'я, громадянство, здорове зростання; любов, піклування батьків; особистий час; гру та відпочинок; індивідуальність; допомогу дорослих; власну думку; повагу до себе інших; інформацію; захист від насильства.	1. Проявляє інтерес до себе. 2. Позитивно відноситься до себе та інших людей. 3. Відчуває несправедливість у ставленні до людей.	1. Виконує свої обов'язки, поважає інших людей. Повага до себе формується до себе і входить в «Я-концепцію» особистості, яка формується на основі оцінки людини значимими людьми, далі в громадських інститутах. Що таке повага до себе – тут немає якогось одного характерного параметра, це все складові почуття власної гідності.

Щоб оцінити рівень розвитку самооцінки дітей старшого дошкільного віку, нами були розроблені показники для:

- Низької самооцінки;
- Адекватної самооцінки;
- Завищеної самооцінки.

Показниками низької самооцінки є:

- Підвищена тривожність;
- Залежність від думки оточуючих;

- Небажання контактувати з однолітками.

Показниками адекватної самооцінки є:

- Позитивне ставлення до себе;
- Почуття власної гідності;
- Задоволеність собою.

Показниками під завищеної самооцінки є:

- Відсутність самокритичності;
- Зайва самовпевненість;
- Переоцінка власних сил.

На підставі даних показників розвитку самооцінки нами було здійснено підбір діагностичного інструментарію.

На основі методики дослідження в наступному розділі будуть прораховані результати, та здійснена їхня інтерпретація.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Представимо результати дослідження, отримані в ході проведення першої методики «Сходинок». Результати діагностичного дослідження показали, що 40% досліджуваних мають занижену самооцінку. Це засвідчується тим, що , вони поставили себе на сходинку під номерами 2-3. На сходинку під номерами 4-5 з адекватною самооцінкою, себе поставили 20% дітей . Водночас у 40% дошкільників зафіксовано завищену самооцінку, оскільки вони поставили себе на сходинку під номером 7. А от дітей із дуже заниженою самооцінкою у групі не виявлено, на щабель під номером 1 жодна дитина себе не поставила.

Результат діагностики представлено у рисунку 2.1. (Або діаграма, або рисунок!)

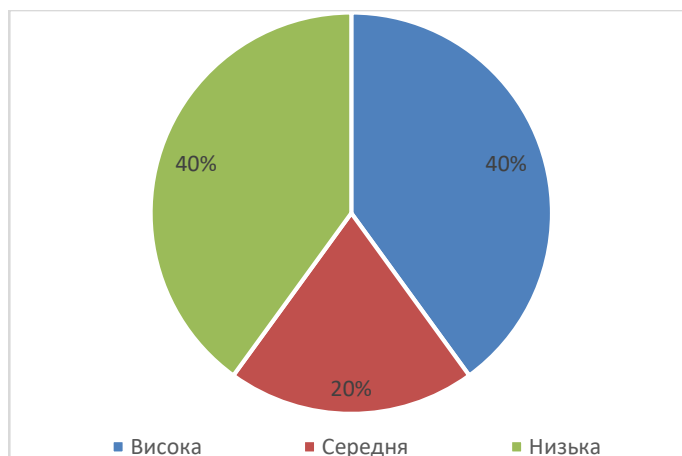

Рис.2.1. Графічне відображення результатів діагностики за методикою «Сходінки»

За результатами методики «Автопортрет» були отримані такі результати: 5 дітей (50%) із заниженим рівнем самооцінки, 2 (20%) дітей задекватним рівнем, та 3 (30%) дітей з високим рівнем самооцінки.

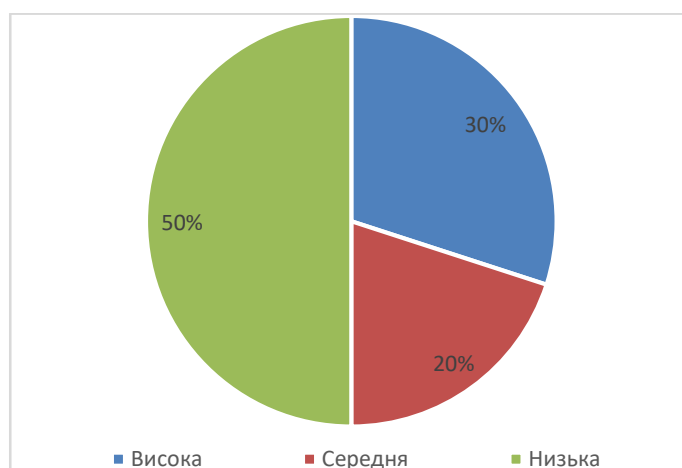

Рис.2.2. Графічне відображення результатів діагностики за методикою «Автопортрет»

За результатами методики «Самооцінка дошкільника» (Т.В. Драгунова) були отримані такі результати: 4 дітей (40%) із заниженим рівнем самооцінки, 3 (30%) дітей задекватним рівнем, та 3 (30%) дітей з високим рівнем самооцінки.

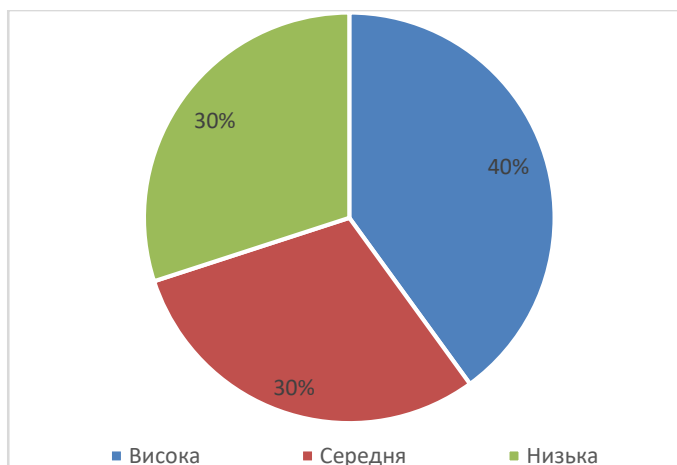

Рис.2.3. Графічне відображення результатів діагностики за методикою «Самооцінка дошкільника» (Т.В. Драгунова)

Отже, співставивши результати дослідження, встановили, що майже у половини групи дітей виявлено занижену самооцінку – 49%. Ще частина дітей мають завищену самооцінку – 22%, а решта дітей – 29% адекватна самооцінка, яку слід підтримувати.

В усіх схарактеризованих вище експериментальних ситуаціях нами були зафіксовані різні ступені прояву дітьми старшого дошкільного віку мотивації досягнення та здатність відстояти свою позицію.

Так, у дітей з високою самооцінкою зафіксовано вельми високі або оптимальні показники прагнення досягти успіху у чесний спосіб, здатність відстоювати власну думку; діти із заниженою самооцінкою радше прагнули уникнути неспіху, ніж досягти успіху, виявляли невпевненість в собі та залежність від оцінних суджень дорослих та авторитетних однолітків. Діти із завищеними самооцінками характеризувалися високою мотивацією досягнення, сильним прагненням домогтися успіху за будь-яку ціну, намаганням діяти самостійно, проте не відмовлятися від зовнішньої допомоги, не завжди коректним відстоюванням своєї правоти.

Відповідно до цих даних, базуючись на схарактеризованих у таблиці 2.1 критеріях і показниках та з врахуванням стабільності проявів нами було визначено три рівні вихованості власної гідності – високий, середній та низький. Якісно-кількісні показники подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Якісно-кількісна характеристика розподілу досліджуваних на рівні
формування власної гідності

РІВНІ	ПРОЯВИ ПОВЕДІНКИ	КІЛЬКІСТЬ (у%)
<i>Високий</i>	Характеризуються високою та адекватною самооцінкою, здатністю давати правильні прогнози, об'єктивно оцінювати результати своїх дій та зусилля на шляху до мети. Орієнтуються у своїх чеснотах і вадах. Поводяться самостійно, прагнуть досягти успіху у чесний спосіб, опікуються високою якістю виконання роботи. Довіряють своїй самооцінці, мають власну думку з приводу усього, можуть аргументувати власну позицію та відстояти її.	29
<i>Середній</i>	Характеризуються завищеною самооцінкою, критичним ставленням до інших та вельми поблажливим до самих себе. Краще орієнтуються у власних чеснотах, ніж у вадах. Прагнуть успіху, перемоги, першості, проте не завжди докладають для цього необхідних зусиль, вдаються до хитрощів. Оцінюючий кінцевий продукт своєї праці, виявляє недостатню самокритичність, не хоче визнавати помилок, звинувачує в них інших, а не себе, агресивно відстоює свою несправедливу думку, не приймає зауважень.	22

<i>Низький</i>	Характеризуються заниженою самооцінкою, невпевненою поведінкою, залежністю від думок та оцінок авторитетних людей. Діють обережно, часто звертаються за допомогою, за її відсутності можуть залишити роботу незавершеною. Не довіряють своїм можливостям, погоджуються з будь-яким судженням про себе інших. Мовчки приймають образи та небажання спілкування з ними, часто грають наодинці..	49
-----------------------	---	-----------

Наведені у таблиці 2.2. дані засвідчують, що лише близько третини дітей старшого дошкільного віку характеризуються високими показниками власної гідності. Встановлено, що близько половини дітей 5-7 років характеризуються низьким рівнем сформованості власної гідності, що спричинене помилками у сімейному та суспільному вихованні цих дітей, недостатньою увагою батьків та педагогів ЗДО до данного напрямку виховної роботи. Це актуалізувало необхідність розробки методичних рекомендацій, адресованих педагогам ЗДО щодо оптимізації процесу формування у дітей старшого дошкільного віку власної гідності.

2.3 Методичне забезпечення процесу формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку

Загальні підходи до виховання дошкільників

Педагогічні устремління стосовно виховання дітей тепер мають посправжньому визначатися на рівні «природовідповідності» кожного індивіда, який поступово переростає в індивідуальність і особистість. Це повинно

відбуватися не у процесі засвоєння нав'язуваних кодексів та моральних приписів, а в процесі окультурнення, соціалізації, соціокультурного становлення людини в онтогенезі, починаючи з дитинства. Цей процес безперервний, якоюсь мірою незалежний від об'єкта і суб'єкта впливу. Специфіка культурно-естетичних орієнтацій дітей дошкільного віку обов'язково має враховуватися при визначенні педагогічного процесу дошкільного закладу, його виховних засобів як органічного чинника ефективності. Психологи твердять, що для кожного дитячого віку вони чітко зумовлюються як рівнем розвитку суспільства, так і віковими, індивідуальними, у тому числі й статевими, особливостями вихованців.

Процес виховання передбачає здебільшого суб'єктно-суб'єктні стосунки, на базі яких індивідові, що перебуває на стадії особистісного становлення, намагаються прищепити бажані риси характеру. Така взаємодія вихователя і вихованця сприяє активному переходу пропонованих останньому моральних норм у переконання, селекції їх на духовному, культурному рівні. Успіх керованого виховання залежить від того, в якій мірі воно погоджується з природою самої дитини, з її психічним розвитком, оскільки дитину не можна розвинути ззовні. Вона може розвинутися тільки в процесі її власного життя і діяльності, визначуваному її вихованням [17; 63].

Соціокультурна реальність для дітей старшого дошкільного віку виступає основою для поступового занурення у культуру суспільства та засвоєння соціокультурного досвіду. Однак рушійною силою соціокультурного розвитку дитини є не просто присвоєння людського досвіду, а накопичення та розширення індивідуального життєвого досвіду в процесі особливої взаємодії із дорослим.

Педагогічні умови оптимізації виховного процесу у ЗДО

Пропонуємо вихователям упровадити у педагогічну практику наступні педагогічні умови, які сприятимуть формуванню у дітей старшого дошкільного віку позитивного ставлення до самих себе та оточуючих людей:

- *реалізація дорослим в процесі спілкування з дошкільником особистісно орієнтованого підходу;*
- *ставлення педагогів до дитини як до самоцінної особистості через висловлювання довіри її можливостям, здатність рахуватися з її думкою;*
- *надання педагогом дитині права на помилку, повага до її почуття гідності;*
- *вправлення дошкільника у здатності виявляти самостійність, уміння без потреби не звертатися за допо могою, емоційна підтримка у стресових ситуаціях;*
- *створення ситуацій, які сприяють вихованню у дитини умінь обґрунтовувати та відстоювати свою позицію, порівнювати себе з іншими, аналізувати наслідки вчинків для оточуючих.*

Ці умови стануть своєрідним орієнтиром в створенні методики формування власної гідності.

В першу чергу, треба використовувати найзрозуміліший і найдоступніший спосіб взаємодії з дітьми – гру. У грі розвиваються всі сторони дитини, відбуваються зміни в її психіці, які готують перехід до нової, вищої стадії розвитку. Цим пояснюються величезні виховні можливості гри, яку цілком обґрунтовано психологи вважають провідною діяльністю дошкільника. Ігри, що сприяють розвитку сприйняття, мислення, пам'яті, уваги, розвитку творчих здібностей, які спрямовані на розумовий розвиток дитини, на її комунікативну сферу, зокрема.

В основі сюжетно-рольових ігор лежить моделювання життєвих ситуацій дітей, способів поведінки, взаємовідносин та дії дорослих людей. У них на перший план виступають відносини між людьми та значення їх праці. Виконуючи ролі, дитина вчиться діяти відповідно до моральних норм, прийнятих у суспільстві.

*Методи, форми та засоби формування у дошкільників
ціннісного самоставлення*

З метою формування у дошкільників ціннісного ставлення до себе як запоруки почуття гідності, пропонуємо педагогам для використання ряд методів, засобів і прийомів активізації суб'єктної позиції.

Заняття «Якщо б я був чарівником»

Процедура виконання: Дитині пропонували уявити себе чарівником і вирішити, що б вона схотіла в собі змінити (у зовнішності, вміннях, взаєминах з іншими, якостях тощо), як саме і чому. Обговорювалося, до чого можуть призвести такі зміни, що саме змінити легко, а що - важко чи неможливо. Підтримували дитину в бажанні бути по відношенню до себе добрим, виваженим і дієвим чарівником.

Розминка «Моя квітка»

Процедура виконання: Дітям давалася інструкція:» Закрийте очі, уявіть себе у квітучому саду. Спробуйте знайти квітку, яка чимось схожа на вас, яку можна назвати вашим ім'ям. Як вона виглядає? Чим нагадує вас самих?» Запропонували дошкільникам запам'ятати свої відчуття, поділитися ними з іншими людьми. Запропонували намалювати свою квітку, описати, чим вона особлива, приємна, примітна.

Бесіда «Раніше і тепер»

Процедура виконання: Інструкція дорослого: " Давай поговоримо з тобою про те, яким ти був раніше, а яким став тепер. Спробуємо з'ясувати, що ж змінилося в тобі з віком, що - на краще, а що - у гірший бік і чому. Чи ти тепер вправніший? Розумніший? Добріший? Сильніший? В житті кожний має вирішити для себе, яким він хоче бути, що саме варто змінити в собі на краще».

Розминка «Незакінчені речення».

Процедура виконання: Діти продовжують розпочаті дорослим фрази: «Я радію, коли...» «Я злюся, якщо...» «Я сумую, коли.. .», «Мені не подобається,

якщо...», «Я хочу, щоб...», «Я боюся...» «Я мрію про те, щоб...» тощо. Робота з казкою «Казка про дружбу» Процедура виконання: У невідомій країні жив хлопчик на ім'я ... Все в нього було, окрім друзів. Хлопчик ні з ким не міг товаришувати, сварився, ображав однолітків. Він завжди чекав від інших лише того, що йому було від них потрібно. Хлопчик не вмів слухати людей, був байдужим до їхньої радості й біди. Одного разу він повернувся з дитячого садка і з сумом подумав: «Всі відвернулися від мене. У мене, що, так ніколи і не буде друзів?!» І раптом чує: «У тебе є я». - Хлопчик повертає на голос голову і бачить маленьку, напівпрозору, усміхнену істоту, яка назвалася Флісом. Хлопчик та Фліс потоваришували. Їм було весело та цікаво разом, хоча вони були зовсім різні. Хлопчик навчився слухати серцем, турбуватися про Фліса, переживати за нього, робити йому приємне. Настав час повернення Фліса до своєї країни. На прощання він сказав хлопчику: Ти розумний і добрий. Твоє серце тепер вмє бачити, чути, співчувати. У тебе обов'язково будуть друзі!» І зник назавжди. Хлопчик сумував за Флісом і не помітив, що в садку до нього все частіше почали звертатися однолітки: вони запрошувати в ігри, пригощали солодощами, допомагали у скруті. Хлопчик був щасливий! Він зрозумів: для того, щоб мати друзів, слід вчиняти так, як підказує серце, твоє добре «Я».

Гра «Скарбничка труднощів».

Процедура виконання: Дорослий пропонував дитині зібрати «скарбничку труднощів»: назвати все те, що викликає в неї проблеми та продукує неприємні переживання. Наприклад, дитина говорить: «Мені важко довго всидіти на одному місці», «Я забувайка», «Тато каже, що» тощо. Після цього разом поговорили про те, що є труднощами справжніми, а що уявними. Пояснювали малюкові, що все життя кожній людині доводиться долати труднощі. Треба навчитися чесно визнавати їх, докладати зусиль для їх долання, ніколи не сердитися на себе, не кидати розпочате на півдорозі, не

перебільшувати складності життєвих уроків, радіти кожній своїй перемозі, поважати себе.

Гра «Моє майбутнє».

Процедура виконання: Дорослий брав на себе роль журналіста, якому дитина давала інтерв'ю щодо свого власного майбутнього «Журналіст» звертався до дитини на ім'я та по батькові, як до дорослої, і запитував: «Як ти живеш у своєму майбутньому? Чому радієш? Від чого сумуєш? Чого боїшся? Яка ти? Ким працюєш? Де і з ким живеш? Чи відчуваєшся щасливою? ...» Відповіді дитини дозволяли батькам і педагогам одержати уявлення про її життєву перспективу, з'ясувати проблеми, які існують сьогодні і можуть негативно позначитися на її майбутньому. Обговорення з дошкільником його минулого, теперішнього та майбутнього допомагало гармонізувати внутрішнє життя, вправляло в умінні співвідносити свої плани, мрії фантазії з реаліями, можливостями, надавало відчуття захищеності дорослим оточенням.

Бесіда «Назви ім'я того, кого прощаєш».

Процедура виконання: Звертаючись до дитини, дорослий запитував: «Сьогодні тебе ображали? Чи сильно ти образилася? Чи простила того, хто тебе образив? Чи ображала ти колись цю людину?». Після цього пропонували дитині назвати ім'я того, хто її образив, поміркувати разом, чим відрізняються переживання ображеного від переживань того, хто образив. Важливо обговорити зміст слова «прощати», зробити предметом аналізу слова, дії, вчинки, жести, вираз обличчя, які засвідчують бажання і готовність простити. Бесіда завершувалася голосним промовлянням ображеною дитиною імені того, хто її образив, з додаванням фрази: «Я тебе прощаю». У роботі з дітьми також використовувалися «Ситуації переживання і осмислення відношення до себе». Усвідомлення себе, якостей своєї особи виявляється у дітей спочатку як інтерес до вчинків і поведінки літературних героїв, героїв кіно і телепередач, товаришів по групі, а потім відбувається оцінка власних якостей. При цьому у дитини формуються уявлення про свої чесноти і недоліки, уміння і невміння,

про свої відносини з навколишніми людьми. Дитина повинна обов'язково яскраво пережити свій об'єкт для наслідування, не тільки зрозуміти, але і полюбити ту якість, яку хоче мати сам. Ситуації самопізнання у дітей неймовірно насичені переживаннями: подивом, захопленням, обуренням, розгубленістю, незадоволеністю собою. Такі ситуації деколи стихійно виникають. Завдання вихователя — спрямувати всяке звернення дитини до етичного зразка в русло самопізнання, навчити дітей частіше вдивлятися в себе, оцінювати свої слова, вчинки, відносини.

Результати формування самооцінки у дошкільнят залежать не тільки від змісту педагогічного процесу, а й від прийомів, за допомогою яких це навчання та виховання здійснюється. Тому перед педагогом завжди стоїть проблема вибору того чи іншого прийому чи комплексу прийомів, які будуть найбільш ефективними в здійсненні самооцінювання дітьми.

Використання у роботі вихователя з дітьми старшого дошкільного віку сюжетно-рольових ігор «Дочки-матері», «Дитячий садок» та інше допоможе сформувати уявлення про моральність та моральну поведінку, навчить аналізувати свої дії, викличе почуття радості та задоволення від створення образу. Для розвитку самооцінки дитини дошкільного віку важлива роль приділяється сюжетним і тематичним іграм, наприклад: «Хто я?», «Я і мої правила», «Який я?», «Я вмю», «Я і мої досягнення» та ін. себе з тією чи іншою роллю, дитина може усвідомлено використовувати вміння, що дозволяють виробляти ситуації з особистого досвіду, а це у свою чергу сприяє тому, що діти за допомогою гри зможуть скоригувати свою поведінку на краще, а так само, знаходити у себе помилки та недоліки у своїй діяльності та поведінці.

Основним і важливим фактором, що впливає на розвиток адекватної та життєдайної самооцінки дітей старшого дошкільного віку через сюжетно-рольову гру виступає спілкування з однолітками та дорослими, ознайомлення зі світом дорослих.

Методичні рекомендації педагогам:

1. Виходьте з розуміння, що у вихованні самоповаги дошкільників повага дорослих до дітей, розвиток та підтримка їхньої позитивної самооцінки, впевненості у власних силах та здібностях», «Розвиток самооцінки» тощо.
2. У нагоді стане проведення семінару «Організація ігрової діяльності в умовах сучасної освіти» та ін.
3. Консультації: «Особистісний розвиток дошкільника: суть та шляхи оптимізації», «Сюжетно-рольова гра та її роль у розвитку адекватної самооцінки дитини старшого дошкільного віку» тощо.
4. Відкритий перегляд досліджень: «Розвиток адекватної самооцінки старших дошкільників у грі» і т.д.
5. Проведення майстер класів: «Розвиток ігрової діяльності дошкільнят», «Розвиток адекватної самооцінки старших дошкільнят», «Виховуємо у дітей почуття власної гідності».
6. Застосування ділових ігор: «Гра – провідний вид діяльності дошкільнят», «Її величність – гра».
7. Організація педагогічної майстерні «Сюжетно-рольова гра, роль її у розвитку дитини-дошкільника. Своєрідність сюжетно-рольової гри».

Педагог має пам'ятати, що розвиток самооцінки та збагачення змісту сюжетно-рольових ігор відбувається через ознайомлення дошкільників зі світом дорослих. У роботі з дітьми пропонується таке:

- Бесіди з теми про дружбу та щедрість, про допомогу старшим. «Як можна знайти вихід із конфлікту за допомогою жарту та гумору» (за розповідями «Про хоробрість і сміливість», «Чому не можна обманювати», «Як і за що ми дякуємо оточуючим»);
- ситуативні розмови з дітьми: «Будь ввічливий», «Мій улюблений дитячий садок»;
- відгадування загадок, розучування віршів;

- розповіді з досвіду дітей на теми: «Люди яких я вважаю гарними», «Найкрасивіша іграшка», «Добрий вчинок мого друга»
- сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Дитячий садок», «Магазин іграшок», за мотивами казок, мультфільмів та ін;
- створення колективних робіт: «Букет красивих квітів для наших педагогів» – малювання або аплікація квітки з наступним об'єднанням у загальний букет, «Наша група» – «портрети» дітей та педагогів об'єднуються у груповий портрет;
- майстерня: виготовлення атрибутів для сюжетно-рольових ігор, малювання, аплікація, ліплення, художня праця. Наприклад, «Улюблений герой»;
- створення колекцій: «Мої домашні тварини», про позитивних героїв книг, мультфільмів, кінофільмів (створення спільної колекції у групі допоможе поєднати дітей із різними типами самооцінки).
- прикраса групової кімнати, поповнення середовища дитячими малюнками, виробами.

Оптимізація роботи ЗДО з сім'єю

Робота з батьками у напрямі формування почуття гідності дітей старшого дошкільного віку може збагатитися запропонованими нижче методами, формами та засобами роботи. Стануть у нагоді:

- Батьківські збори: «Питання виховання дітей у сім'ї», «Що таке самооцінка» тощо?
- Спільне свято дітей та батьків «Сім – Я!», «Сімейні посиденьки», «День сміху».
- Консультації: «Пограємо...?», «Значення сюжетно-рольової гри в життя дошкільнят» тощо.

- Участь батьків у сімейних виставках, конкурсах: «Сімейний альбом», «З бабусиної скриньки», «Ось так вбрання», «Мамо, тато, я – спортивна сім'я» тощо.
- Наочне оформлення стендів, фотовиставки, куточків: «Мій родовід», «Наші вихідні», «Наші доньки та синочки».
- Індивідуальні бесіди та ін.

Зазвичай вихователь спостерігає за взаємодією представників родин з дітьми 5-7 років в ранковий час, під час прийому та відходу дитини з дитячого садка. При спостереженні за особливостями взаємовідносин дорослої дитини, можна судити про рівень емоційної прихильності між батьками та їхніми дітьми, а також про культуру спілкування між ними. Те, про що батьки розпитують дитину ввечері, які вказівки дають їй вранці, можна дійти невтїшного висновку, у тому як мама чи тато ставляться до дитини.

Спільно з батьками організовуючи конкурси, оформлюючи стенди, педагог сприяє позитивній атмосфері, активізує мотивацію досягнення дошкільників актуалізує формування культури поведінки, прагнення дітей досягти успіху у чесний спосіб, здатність докладати для цього особистих зусиль та пишатися своїми досягненнями.

Можна використовувати відкриті заняття за участю батьків як носіїв цікавої інформації про свою роботу або як казкового персонажа для зацікавленості до матеріалу, що вивчається, або для передачі свого вміння та досвіду переживання успіху за гідно виконану роботу або роль.

Під час підготовки до свят (виступ у костюмах дітей, виготовлених батьками) та під час проведення святкових зустрічей розвиваються позитивні взаємини в батьків зі своїми дітьми, встановлюється позитивний емоційний контакт у зв'язку з чим розвивається самооцінка. Виставки, організовані дітьми та їхніми батьками, допомагають дітям набувати нових знань, розширюють їх кругозір, вчать розповідати про предмети виставки – колекції. Батьки допомагаючи дітям в організації виставки вчать їх «розкриватися», бути впевненішим у собі і якщо щось не вдається підтримувати їх.

Інформаційні листки: оголошення про події, збори, екскурсії; вітання зі святами

Пам'ятки для батьків, на цікаві для них теми та з метою освіти. «Як підвищити самооцінку дитини», Як підняти самооцінку дитині «з вадами», «Гра та її вплив на особистість вашої дитини».

Папки-пересування: «Щоб діти не хворіли», «Безпека для дітей», «Це важливо для дитини», «Готуємось до школи» та багато інших. Коли батьки знайомляться зі змістом папок вони з'ясовують про користь прочитаного матеріалу, вихователі відповідають на запитання, що виникли, вислуховують пропозиції.

Комплекс ігор, які рекомендується використовувати, представлений в додатку Б.

Принципи виховання впевненості дошкільника

Працюючи над формуванням впевненої у собі особистості, важливо враховувати два принципи – принцип міри та принцип системи.

В основі принципу міри лежить той факт, що будь-яка особистісна якість добра в певному ступені розвитку. Його недотримання загрожує появою у вихованця зарозумілості, некритичності себе. У такому разі він бачить тільки свої переваги, не помічаючи недоліків і, як наслідок, не вважає необхідним працювати над самовдосконаленням. Він вважає, що завжди і в усіх має бути першим, що фізично неможливо. Це протиріччя злить дитину і завдає їй страждань.

Принцип системи заснований на тому, що дитина повинна поважати не лише себе, а й інших людей. Наслідки недотримання цього принципу можуть бути дуже плачевними. Існує ймовірність виростити зарозумілого зазнайку, який зможе контактувати з оточуючими. Усі тонкощі формування у дошкільнят самоповаги необхідновраховувати у щоденному спілкуванні з ними.

Важливо пам'ятати, що діти найчастіше орієнтуються на свого батька, копіюють його поведінку, стиль спілкування з іншими людьми, адже батько

для дитини - авторитет, а значить все, що він робить - правильно. Тому, при формуванні у дитини впевненості в собі важливо, насамперед, стежити за своєю поведінкою і показувати малюкові позитивний приклад.

Правила спілкування батьків з дитиною

Провідні психологи та педагоги сформулювали ряд правил, дотримуючись яких батьки, по-перше, сприятимуть конструктивності й гуманізації взаємодії з дитиною, по-друге, активізуватимуть уміння дошкільників прагнути успіху та докладати для цього власних зусиль, гідно долати перешкоди на шляху до мети, адекватно оцінювати результати, пишатися своєю спроможністю. Подаємо нижче декілька важливих правил організації ефективної та продуктивної взаємодії батьків з своїми дітьми 5-7 років.

Правило перше. Дитина повинна бути впевнена у безумовній любові. Це не має бути любов-позика чи та кохання, за яке дитині доведеться розплачуватися хорошим навчанням. Дитина має знати, що народжена не для того, щоб виконати з часом очікування від неї, а для того, щоб стати людиною з почуттям власної гідності.

Правило друге. Дитина повинна бути впевнена, що вона знаходиться під захистом, але не під ковпаком. Вона повинен знати, що дорослі поряд, а нескладають з нею єдине ціле. Дитина має знати, що завжди зможе звернутися за допомогою, що дорослі не відмовлять, не відвернуться і не змусять вирішувати самому важкі завдання.

Правило третє. Дитина повинна мати право на помилку, та можливість її виправити, не отримавши за це образи, незаслужене покарання. Треба допомогти дитині усвідомити помилку та виправити її. Нехай дитина не боїться помилятися, адже це процес пізнання, а помилку можна і виправити. попередити.

Правило четверте. Потрібно виробити у спілкуванні з дитиною позицію спілкування на рівних, а не з висоти віку. Також дитина не може стати кумиром сім'ї.

Правило п'яте. Необхідно дозволяти дитині вирішувати свої проблеми самостійно, не кидатися встрявати в дитячі розбирання через іграшки, не поспішати переводити його в інший заклад, якщо не складаються стосунки з однолітками чи з вихователями. Інакше дитина не лише не навчиться бачити ситуацію та шукати шляхи виходу, але й не добиватиметься досягнення успіху, і тоді головним мотивом стане мотив уникнення невдач, уникнення проблем, а чи не їх вирішення.

Правило шосте. Ніколи неможна порівнювати дитину з іншими дітьми, необхідно намагатися наголошувати на особистих якостях дитини, навчати дитину оцінювати себе та свої вчинки, щоб вона частіше дивилася на себе зі сторони, вчилася бачити та відчувати емоції інших людей та адекватно оцінювати ситуації. Тому що якщо дитина буде себе постійно з кимось порівнювати, вона потрапить у залежність від оцінки оточуючих, а вона, як правило, дуже суб'єктивна.

Правило сьоме. Треба уникати в оцінці дитини слова «поганий». Дитина не погана, вона просто схибала і зробив неправильно. Треба пояснювати, що є неправильні вчинки, які завдають біль чи неприємності, від яких він може постраждати.

Правило восьме. Вчіть свою дитину доводити почате до кінця, але якщо дитині якась діяльність не до душі, не тисніть на неї, що все це необхідно обов'язково доробити і йти саме цим шляхом.

Правило дев'яте. Треба допомагати дитині адаптуватися до групи дітей. Адже все життя буде так або інакше пов'язане із спілкуванням та роботою в групі. Це і школа, і студії, спортшколи, університет, табір. У групах дітей завжди існує конкуренція. Особливо серед дітей дошкільного віку.

Вимоги до моделювання ефективного виховного процесу у ЗДО

Вдосконалення виховної системи є умовою розвитку особистості, а головним критерієм оцінки її ефективності виступає розвиток особистості вихованців взагалі, власної гідності як її базової якості зокрема. Створення результативної виховної системи неможливе без спеціальної діяльності з її

моделювання - методу пізнавальної і управлінської діяльності, який дозволяє адекватно і цілісно відтворити в модельних уявленнях сутність, найважливіші якості і компоненти системи, одержати інформацію про її минуле, справжнє і майбутнє, можливості і умови побудови, функціонування і розвиток.

Розпочинаючи моделювання системи формування культури гідності, педагогам варто виходити з врахування потреб юних громадян бути вільними членами суспільства, бути певними, що їх життя, здоров'я, честь і гідність, права, інтереси будуть надійно захищені за умови становлення в Україні правової демократичної соціальної держави, громадянського суспільства, нації. Необхідність розробки моделі формування культури гідності обумовлена, по-перше, потребами суспільства і держави в підготовці свідомих, гідних і достойних громадян-патріотів, трудівників, спроможних забезпечити стабільність і розвиток держави, по-друге, потребами конкретних навчальних закладів мати науково обґрунтовану концепцію становлення культури гідності, яка б сприяла пошуку шляхів переходу на нову парадигму виховання.

З метою формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до себе педагогам і батькам важливо потурбуватися про:

- виховання в дитини вміння виявляти здорову міру самолюбності, корисної для розвитку ціннісного самоствавлення, необхідної для повноцінного особистісного оле серед інших;
- сформованість вміння ставати на точку зору іншої людини, дивитися на речі з різних точок зору, розуміти, що інші люди можуть сприймати щось по-своєму, не так, як ти; здатність долати егоцентризм, координувати свої дії з діями інших;
- збалансованість інтересів соціальної групи з індивідуальними інтересами її членів; гармонійне поєднання «почуття «Я» з «почуттям іншого».

Виховати у дитині впевненість – справа непросте, і всі ці правила – це як правила у розвиток почуття власної гідності. Вони торкаються всіх сфер

спілкування та взаємодії з дитиною. Впевненість у тому, що дитину люблять, розуміють і приймають такою, як вона є – ось запорука впевненості у собі та у своєму майбутньому житті.

Розвиток почуття поваги до себе є одним з основних завдань педагогів та батьків при вихованні дитини. Поважати і любити себе дуже важливо, тому дитина повинна навчитися цього з раннього віку. Саме на етапі формування особистості, що проходить у перші роки життя, потрібно закласти у свідомість малюка почуття власної гідності.

Фахівці-психологи вважають, що деякі діти можуть мати почуття власної гідності від самого народження, а в інших воно розвивається у процесі виховання. Деякі підкреслюють вплив генів на самоповагу, але більшість вважає цей зв'язок не доведеним.

Основа почуття самоповаги закладається ще в дитинстві, а розвивати його ми здатні все своє життя.

Основними чинниками, які впливають розвитку почуття поваги до себе, є вплив батьків (їх ставлення до дитини і повагу його особистості), вплив друзів та різних соціальних олеє, у яких перебуває людина (позитивний досвід піднімає самооцінку, а негативний – її знижує).

1 етап формування почуття власної гідності «Фізіологічні потреби» (піраміди Маслоу А.)

Фізичний та психологічний стан малюка залежить від того, наскільки добре його доглядають. Спілкуючись з матір'ю, дитина отримує від неї все, що їй необхідно, - їжу, сон, чисту білизну, а також любов і турботу. Приємні відчуття, що виникають при цьому, стануть основою формування власного «я». Звичайно, це «я» ще дуже примітивно і насамперед означає «я – це коли мені добре». У другому півріччі життя можна спостерігати за розвитком цього «я». Маля не просто плаче: він хоче, щоб мама зробила так, як йому подобається. Він уже знає, що йому потрібно, що він любить і чого не любить, загалом, прагне власного добра, і це для нього – завдання номер один.

Якщо дитині не вистачає материнської турботи, тоді її «я» означатиме «погано мені». Це може мати найнеприємніші наслідки для розвитку дитини. У нього пропадає олеєм, адекватна реакція на олеєм самопочуття, інтерес до навколишнього світу.

2 етап «Безпека та стабільність» (піраміди Маслоу).

Дитина буде ставитись до себе так, як ви ставитеся до неї. Щоб дитина полюбила себе, лише приємних відчуттів недостатньо. Зовсім непогано, якщо ви вважаєте свого малюка чимось дорогоцінним. Діти таких батьків знають, що найкращі ліки від болю – мамин поцілунок. Якщо дитина дошкільного віку, поранившись або відчувши себе погано, шукає допомоги у батьків, значить, вона вже досить любить себе, своє тіло, щоб піклуватися про неї.

Часто батьки не звертають уваги на скарги дитини або спочатку лають її за те, що вона поранилася, а потім надають допомогу. У такому разі діти можуть не реагувати на біль та не звертатися за допомогою до батьків. Це означає, що здатність піклуватися про себе загальмувалась у розвитку.

Однак якщо дитина не біжить до вас із найменшою ранкою, ще не говорить про те, що вона неправильно розвивається. Дбайливі батьки поспівчують малюкові, але навчать його відрізнити серйозну небезпеку від незначної, переносити слабкий або необхідний біль тощо. Такі уроки закладають основу для самостійного піклування дитини про себе. Однак такої турботи можна очікувати від нього лише в дорослому віці: маленьким дітям вона не доступна.

Одне з найважчих завдань батьків – навчити дитину оберігати себе, тобто власне тіло, показати йому, як не завдати собі болю. Малюк не може навчитися цьому на власному досвіді (не дозволимо ж ми йому торкатися гарячої праски або електричної розетки). Прийде обходитися словами «не можна – буде боляче».

Не варто залякувати дитину кривавими подробицями історій про дівчаток та хлопчиків, які не слухали маму та тата. Результат може бути зовсім не таким, на який ви чекаєте: дитина зазнає непотрібного страху і може довгий

час боятися предметів, з якими стикається щодня. В інших випадках малюк може подумати, що не можна торкатися праски лише тому, що мама буде злитися. Щоб їй догодити, він справді не буде цього робити, а от, розгнівавшись на батьків, обов'язково зробить те, що для них неприємно, наприклад, візьме заборонені предмети. Обережність дитини буде свідомішою і суттєвішою, якщо батьки спрямують її на саму дитину, а не на її «слухняність – непослух» чийось наказам.

У віці близько трьох років малюк вже сам може уникати щоденних небезпек (електрики, гострих та розпечених предметів та ін.). У цей період його поняття власного «я» поширюється на всі частини тіла, навіть на ті, які малюк не бачить.

Наступний етап – навчити дитину дбати про свої внутрішні органи. Про їхнє існування малюк дізнається олеє тоді, коли вони завдають йому занепокоєння, наприклад, запалюється горло чи болить живіт. Ці «хворі» частини тіла малюк повинен полюбити, насамперед, щоб уберегти їхню відмінність від інших неприємностей.

Батьки мають правильно оцінювати самотійність своєї дитини. Маленька дитина хоче бути схожою на своїх батьків. Ніщо не зміцнює почуття власної гідності, як усвідомлення досягнення високої мети, виконання важкого завдання. Батьки завжди хочуть, щоб діти мали якості, яким діти найчастіше не надають значення. Дуже важко привчити дитину стежити за чистотою, щодня чистити зуби, бути терплячою та ввічливою зі старшими. При цьому батькам необхідно пам'ятати, що в молодшому віці дитина найчастіше хоче бути «такою, як тато» або «такою, як мама». Тому батьки самі повинні відповідати тим вимогам, які вони висувають до дитини.

Батьки повинні закріпити у свідомості дитини фрази «Мені подобається бути чистим», «Мені подобається чистити зуби» та ін, і тоді це заняття приноситиме задоволення, а потім стане звичкою. Батькам слід спрямовувати та вітати зусилля дитини на цьому шляху. Так, йдучи від маленької мети до більш складної і домагаючись спільного успіху, мами та тата розвиватимуть у

дитині цілеспрямованість, терпіння, а найголовніше – зміцнювати свій зв'язок з дитиною та її індивідуальне почуття власної гідності.

Дитина зростає, формується, разом із тим змінюється роль батьків у цьому процесі. Батьки та мами хочуть, щоб їх малюк самостійно дбав про себе. Дуже важливо правильно оцінити здатність дитини до такої самостійності та допомогти їй у її проявах. Найчастіше дитина вперше демонструє самостійність та незалежність у питанні «що вдягнути». У таких випадках суперечки, сльози та вмовляння з приводу, чи одягати шапку, теплий светр, туфлі чи черевики, стають звичайною справою. Заради справедливості зазначимо, що батьки (а особливо мами) у цьому питанні не завжди мають рацію. Найкращий вихід із такої ситуації – навчити дитину обирати одяг залежно від погоди.

Якщо в перші роки життя дитина не олеє обділена батьківською увагою та турботою, то у неї обов'язково виробляється почуття усвідомлення власного тіла. Цього почуття вистачить, щоб у майбутньому він оберігав себе навіть без допомоги батьків, але це не означає, що він такої допомоги не потребує. Дитина повинна приймати себе такою, якою вона є, і допомога батьків у цьому просто неоціненна. Вони повинні переконати дитину, що люблять її без жодних застережень, що вона красива і любима тільки тому, що вона є. Якщо батьки страждатимуть через фізичні недоліки дитини, ці страждання передадуть йому ще більшою мірою.

4 етап «Самоствердження» (потреба у визнанні)

Дитина йде від маленької мети до великої. Спочатку батьки радіють кожному кроку свого малюка, кожному новому слову, олеємому ним, бачачи, як малюк вчиться тримати чашку, самостійно їсти, зав'язувати шнурки та ін. Згодом вже нікого не дивує, що дитина вміє ходити та говорити. Дитина радіє цьому разом із батьками. Однак, якщо малюк не пишався цими первісними вміннями, формування його почуття власної гідності може бути поставлене під загрозу. Найчастіше це відбувається, коли батьки недостатньо хвалять та заохочують своїх дітей. Дитина, яка відчуває, що батьки пишався нею і

радіють її вмінням, прагне зробити щось ще краще, щоб доставити приємне собі та їм. Слова «я сам» повинні не лякати батьків, а тішити їх. Звичайно, вони зроблять все швидше і краще, але слід дати дитині можливість відчутти, що вона може зробити щось так, як і вони. Від почуття взаємної гордості залежить і те, чи навчиться малюк грати. Діти, обділені батьківською похвалою, найчастіше не знаходять задоволення у цьому занятті. Пізніше їх важче зацікавити малюванням, співом або грами, що розвивають. Нова іграшка займає їх лише кілька хвилин, а потім її закидають. Так відбувається навіть у тих випадках, коли дитина сама вигадує собі ігри, але найсильніше це проявляється у заняттях, які потребують терпіння та посидючості.

Завдання батьків – крок за кроком розвивати у дітей інтерес до різних умінь і бажання до їх придбання, що ґрунтуються на почутті власної гідності. Коли доросла людина робить щось добре і може сказати собі: «Я можу зробити це, значить, я зможу зробити і щось інше» – це дає можливість ставити перед собою нові цілі і прагнути до їх досягнення. Підлітки, безумовно, більш самостійні у піклуванні себе. Однак не варто забувати, що вони так само потребують батьківської похвали.

Батьківське заохочення дає дитині відчуття власної значущості, але це основа його самостійності.

5 етап «Самоповага прагнення до похвали»

Розвиток дитини – наслідок правильності батьківських настанов. Дуже часто діти стежать за чистотою свого тіла і свого одягу, добре вчать тільки для того, щоб не бути покараними або заслужити похвалу. При цьому вони не мають задоволення від своїх умінь.

Не буває ідеальних дітей, як і ідеальних батьків. Дитина – це дзеркальне відображення тата і мами, і те, яким почуттям власної гідності вона матиме, безпосередньо залежить від почуття власної гідності її батьків.

Чоловік і жінка стають справжніми батьками, коли вважають своїх дітей начебто продовженням себе. У такому разі дитина – це фундамент їхнього почуття власної гідності. Тому одне з найважливіших і найважчих завдань

батьків – дозволити дитині бути самою собою і не намагатися здійснити з її допомогою свої нездійснені мрії, тобто не вважати дитину «своєю власністю».

Батьки, які не люблять своїх дітей і не піклуються про них, мають, швидше за все, дуже низьке почуття власної гідності. Вони не люблять дітей так само, як не люблять самих себе.

Допомагаючи дітям сформувавши почуття власної гідності, батьки закладають фундамент їхньої майбутньої здатності бути батьками.

Вже в дошкільному віці ровесники та друзі впливають на почуття власної гідності дитини, і цей вплив з часом дедалі зростає. Однак основою відносин дитини з однолітками завжди є її стосунки з батьками.

У дитини, яка зазнавала насильства, виникають серйозні проблеми у розвитку. Якщо дитина в дитинстві зазнавала насильства, він практично не мав можливості для формування здорового поняття власного «я». У такому разі «я» асоціюється з болем та приниженням і не допомагає дитині захищати та оберігати себе. Такі діти найчастіше ніколи не скаржаться на біль та образи, а тим більше на своїх батьків. Вони не вміють піклуватися про себе і мають дуже низьке почуття власної гідності. З великою часткою ймовірності можна стверджувати, що вони так само звертатимуться з власними дітьми.

Ще одна небезпека подібної ситуації полягає в тому, що у дитини може з'явитися відчуття задоволення стану «жертви». Вже, будучи дорослим, він, можливо, провокуватиме оточуючих на агресивність до себе. Причина цього полягає в тому, що діти найчастіше люблять те, що роблять із ними їхні батьки. У подібних випадках побої стають для них найсильнішим чуттєвим контактом з батьками, а біль займає місце кохання та турботи.

Висновки до розділу 2

Дослідження проводилося з урахуванням недержавного дошкільного освітнього закладу дитячий садок «Діно» місто Київ, у період травень –

червень 2022 рр. У ньому прийняли участь 10 дітей старшої групи дитячого садка.

У ході емпіричного дослідження з вивчення відчуття власної гідності у старших дошкільників були використані такі методики:

1. Тест «Сходинок» (В.Г.Щур).
2. Проективна методика «Автопортрет»
3. Методика «Самооцінка дошкільника» (Т.В. Драгунова)

Результати діагностичного дослідження за методикою «Сходинок» показали, що з 4 випробуваних (40%) мають занижену самооцінку, вони поставили себе на сходинку під номерами 2-3. На сходинку під номерами 4-5 з адекватною самооцінкою, себе поставили 2 дітей (20%), і в інших 4 дітей (40%) завищена самооцінка, вони поставили себе на сходинку під номером 7. А от дітей із дуже заниженою самооцінкою у групі не виявлено, на щабель під номером 1 жодна дитина себе не поставила.

За результатами методики «Автопортрет» були отримані такі результати: 5 дітей (50%) із заниженим рівнем самооцінки, 2 (20%) дітей задекватним рівнем, та 3 (30%) дітей з високим рівнем самооцінки.

За результатами методики «Самооцінка дошкільника» (Т.В. Драгунова) були отримані такі результати: 4 дітей (40%) із заниженим рівнем самооцінки, 3 (30%) дітей задекватним рівнем, та 3 (30%) дітей з високим рівнем самооцінки.

Співставивши результати дослідження, виходить, що у половини групи дітей виявлено занижену самооцінку – 49%. Ще частина дітей мають завищену самооцінку – 22%, а решта дітей – 29% адекватна самооцінка, яку слід підтримувати.

Результати формування самооцінки у дошкільнят залежать не тільки від змісту педагогічного процесу, а й від прийомів, за допомогою яких це навчання та виховання здійснюється. У ході теретичного аналізу досліджуваної проблеми та констатувального експеременту нами визначено

педагогічні умови, які стали своєрідним орієнтиром в створенні методики формування власної гідності.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження, спрямованого на визначення особливостей формування у дітей старшого дошкільного віку власної гідності, уможливили формулювання таких основних висновків:

Згідно з *першим завданням* в ході аналізу наукових джерел встановлено, що гідність кваліфікується як моральна категорія, якою засвідчується здатність дитини старшого дошкільного віку як особистості усвідомлювати і переживати саму себе у сукупності духовно-моральних характеристик, що викликають повагу оточення. Однак внутрішні утворення як характеристики особистості можуть не викликати поваги до неї. Йдеться про ступінь суспільної значущості цих характеристик особистості або про недостатню моральну вихованість того, хто вступає у взаємодію з носієм почуття гідності. Цей зворотний зв'язок можна трактувати як повагу, тобто ставлення об'єкта гідності до її суб'єкта, який є обов'язковим у концептуалізації почуття гідності. Коли об'єкт гідності не виявляє поваги до суб'єкта гідності, він змушений

захищати відповідними гуманними способами своє право на заслужену повагу.

Базуючись на доробку провідних фахівців, під гідністю розуміється переживання та усвідомлення дитиною 5-7 років самої себе у сукупності духовно-моральних характеристик, внаслідок чого виникає повага до самої себе та оточення. Дитина з почуттям власної гідності керується у діяльності та поведінці переважно своїми переконаннями, вирізняється самостійністю, адекватною самооцінкою, здатністю відстояти власну позицію або думку під зовнішнім тиском.

Відповідно до *другого завдання* у дослідженні були розроблені критерії оцінки міри вихованості у дітей старшого дошкільного віку власної гідності. До них було віднесено: адекватну самооцінку дитини, мотивацію досягнення (прагнення до високих стандартів якості виконання роботи) та здатність відстояти свою позицію під зовнішнім тиском за умов впевненості в її правильності. До кожного критерію розроблено відповідні показники, які фіксувалися у протоколах спостережень за досліджуваними. В ході діагностики бралися до уваги такі структурні компоненти досліджуваного явища, як когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий.

Згідно з *третьим завданням* було визначено три рівні вихованості власної гідності дітей старшого дошкільного віку – високий, середній та низький. Отримані в ході експерименту емпіричні дані засвідчують, що лише близько третини дітей старшого дошкільного віку характеризуються високими показниками власної гідності, тобто 29%. З'ясувалося, що 22% дітей старшого дошкільного віку характеризуються середнім рівнем вихованості гідності, завищеною самооцінкою та дисгармонійною поведінкою. Встановлено, що близько половини дітей 5-7 років, а саме 49%, характеризуються низьким рівнем сформованості власної гідності, що спричинене помилками у сімейному та суспільному вихованні, надмірною опікою та контролем.

Згідно *четвертого завдання* обґрунтовано умови оптимізації процесу формування власної гідності дітей 5-7 років у ЗДО. До них було віднесено такі

основні: реалізація дорослим в процесі спілкування з дошкільником особистісно орієнтованого підходу; ставлення педагогів до дитини як до самоцінної особистості через висловлювання довіри її можливостям, здатність рахуватися з її думкою; надання педагогом дитині права на помилку, повага до її почуття гідності; вправлення дошкільника у здатності виявляти самостійність, уміння без потреби не звертатися за допо могою, емоційна підтримка у стресових ситуаціях; створення ситуацій, які сприяють вихованню у дитини умінь обґрунтовувати та відстоювати свою позицію, порівнювати себе з іншими, аналізувати наслідки вчинків для оточуючих. Їх комплексне використання педагогом в процесі освітньої роботи актуалізуватиме значення проблеми гідності як актуальної для сьогодення та оптимізуватиме виховний процес.

У відповідності з *п'ятим завданням* було розроблено рекомендації для педагогів з ефективного формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку. В якості дієвих названо: проведення семінарів, тематичних консультацій, проведення майстер класів, застосування ділових ігор. Ми виходили з розуміння, що виховання самоповаги дошкільників, повага дорослих до дітей, розвиток та підтримка їхньої позитивної самооцінки, впевненості у власних силах та здібностях є ключовими. В якості побажання педагогам рекомендовано пам'ятати, що розвиток самооцінки та збагачення змісту сюжетно-рольових ігор відбувається через ознайомлення дошкільників зі світом дорослих. У роботі з дітьми запропоновано використання: бесід про дружбу та щедрість, допомогу старшим способи застосування жарту та гумору, ситуативні розмови з дітьми, відгадування загадок; розповіді з досвіду дітей, сюжетно-рольові ігри за мотивами казок, мультфільмів та ін; створення колекцій тощо. Вказані прийоми роботи із дошкільниками спрямовані на конкретизацію роботи педагога з формування у дітей власної гідності.

Перспективами подальших пошуків стане вивчення наступності у роботі з формування гідності у дітей старшого дошкільного віку та молодших

школярів. Заслуговує на увагу такий аспект дослідження, як формування власної гідності у дітей старшого дошкільного віку в різних типах закладів дошкільної освіти (спеціальних, санаторних, навчально-реабілітаційних центрах, школах-інтернатах).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Г.М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г.М. Авер'янова, Н.М. Дембицька, В.В. Москаленко. К.: «ППП», 2005. 234 с.
2. Актуальні проблеми українського національного дошкілля /Л.В.Артемова, А.М.Богущ, Н.В.Лисенко, М.Г.Стельмахович. ІваноФранківськ, 1995. 242с.
3. Артемова Л.В. Формирование общественной направленности ребенкадошкольника в игре / Л.В. Артемова. К.: Вища школа, 1988.160 с.
4. Артемова Л.В. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися / Л.В. Артемова // Дошкільне виховання, 2000. № 5. 72 с.
5. Артюшина М. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Навчальний посібник. Київ: КНЕУ. URL:

<https://posibniki.com.ua/catalog-psihologiya-diyalnosti-ta-navchalniy-menedzhment---artyushina-m-v>

6. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук ; авт. кол.: Богущ А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін. К., 2012. 26 с.
7. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник / І.Д. Бех. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
8. Василенко І.В. Соціальне виховання при взаємодії школи та сім'ї / Василенко І.В. // Проблеми сімейного та статевого виховання молоді: Науково-методичний збірник. К.: ІСДО, 1995. 252 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. 1736 с.
10. Вишневський О. Орієнтири національного виховання //Рідна школа1994. № 6. 82 с. 67
11. Гаспарова Е.М. Отображение социальных отношений в игре / Е.М. Гаспарова //Дошкільне виховання. 1984. № 8. 83 с.
12. Грищук О.В. Особливості закріплення ідеї людської гідності у правових актах ООН. Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 3. С. 53–55.
13. Гулаткан С.В. Людська гідність серед інших основоположних цінностей права. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №8. С. 28–30
14. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко [та ін.] ; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Машовець ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с
15. Життєва компетентність особистості / Под ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г. М. Несен К.. Богдана, 2003. 276 с.

16. Журба К. О. Виховання культури гідності в дітей у вітчизняній і зарубіжній літературі. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 63–67
17. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку “Соняшник” / Л. В. Калуська. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
18. Кононко О. Л. Плекаймо у дітей життєдайне самоставлення / Кононко О.Л. // Дошкільне виховання. 2002. № 2. 82 с.
19. Кононко О.Л. Відстояти самоцінність дошкільного дитинства / Кононко О.Л. // Дошкільне виховання, 2001. № 11. 84 с.
20. Кононко О.Л. Запорука особистісного зростання дошкільника / Кононко О.Л. // Дошкільне виховання, 1999. № 10. 85 с.
21. Кононко О.Л. Простір «Я»: реальність та життєва проблема / Кононко О.Л. // Дошкільне виховання, 2001. № 4. 78 с.
22. Кононко О.Л. Психологічний комфорт як умова морального становлення особистості / Кононко О.Л. // Дошкільне виховання, 1996. № 5. 75 с.
23. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві) / Кононко О.Л. К.: Освіта, 1998. 225 с.
24. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / Кононко О.Л. // Дошкільне виховання, 1999. № 5. 78 с.
25. Кононко О.Л. Шкільна адаптація та психологічний вік / Кононко О.Л. // Початкова школа, 2002. №4. 75 с.
26. Корнієнко С. М. Сім'я як виховний колектив / С. М. Корнієнко // Початкова школа, № 9. 1985. 86 с.
27. Кравець В. Гендерна педагогіка / В. Кравець. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
28. Кравченко Т.В. Особливості виховання та соціалізації дитини в сучасній українській сім'ї / Т. В. Кравченко // Український соціум, 2004. № 2 (4). 102 с.

29. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень – Тов. «Знання» України. К., 2011. 295 с.
30. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхом модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. К.: Грамота, 2003. 216 с.
31. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку / В.Кузьменко // Дошкільне виховання, 2001. № 9. 84 с.
32. Кулачківська С.Є. «Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника», Психічний розвиток дитини дошкільника. Навчальний посібник для педагогів. К.: Світоч, 2004. 75 с.
33. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н.М.. Лавриченко. К.: Віра Інсайт, 2000. 444 с.
34. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
35. Лукашевич М. Національній школі – соціологічні знання / Лукашевич М. // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: науково-методичне видання / Ред. Н. Журбенко / М. Лукашевич. Суми.: ВВП « Мрія»-ЛТД, 1994. 110 с. 34. Луценко І. Моделювання ситуацій спілкування / І.Луценко //Дошкільне виховання, 1999. № 5. 76 с.
36. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми та технології: Навчально-методичний посібник / М.П..Лукашевич. К.: ІЗМН, 1998. 112 с.
37. Люблинская А.А. Детская психология / А.А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1971. 415 с.
38. Маріна І. О. Моральне виховання дітей дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/moralne-vihovanna-ditej-doskilnogo-viku-149037.html>
39. Маркова Т.А. Актуальные проблемы воспитания дошкольников в семье / Т.А. Маркова // Воспитание дошкольника в семье (Вопросы теории и методики). – М.: Педагогика, 1978. 231 с.

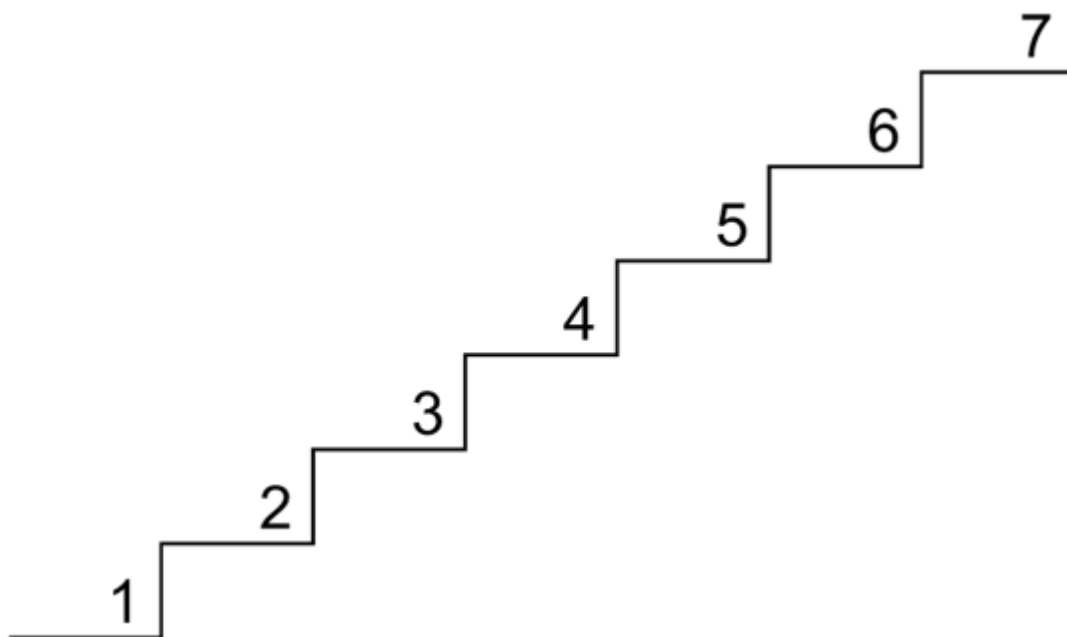
40. Маруніна Г.Г. Виховання основ культури гідності дошкільників : методичні рекомендації. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 28 с.
41. Москаленко В.В. Соціальна психологія / В.В. Москаленко. К. : ЦУЛ, 2005. 624 с.
42. Мухіна В. Наш малюк та його Я / В. Мухіна // Дошкільне виховання, 2001 № 6. 76 с. 69
43. Обговорюється проблема: перехід на дванадцятирічне навчання //Дошкільне виховання, 2000. № 4. 68 с.
44. Овчарова Р.В. «Практична психологія в початковій школі», казки у газеті / Р.В. Овчарова // Шкільний психолог, 2001. № 1–3.
45. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Вид. 2-е, стер. К. : Кондор, 2015. 469 с. URL: <https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452495/s-26>.
46. Плохій З.П. Актуальні проблеми дошкільного виховання / З.П. Плохій //Дошкільне виховання, 1989. № 8. 74 с.
47. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Т. Поніманська // Дошкільне виховання, 2008. № 4. 78 с.
48. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Академвидав, 2016. С. 210–394.
49. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Т.І. Поніманська. К.: Вид. дім «Слово», 2004. 456 с.
50. Поніманська Т.І. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т.І. Поніманська //Дошкільне виховання, 1999. № 8. 75 с.
51. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) / [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. У 2 ч. К. : «МЦФЕР-Україна», 2014.
52. Програми розвитку дітей дошкільного віку. Департамент освіти і науки України Запорізької міської ради. URL:

<https://osvita.city/osvita/doskilna-osvita/programi-rozvitku-ditej-doskilnogo-viku>

53. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов.] К: «Академвидав», 2006. 424 с.
54. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. К.: Рута, 2001. 320 с.
55. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія. К. : Міленіум, 2008. 400 с.
56. Савельєв В.П. Етика. Короткий навчальний словник: терміни, поняття, персоналії. Львів: «Магнолія, 2006», 2009. 279 с
57. Світ дитинства : комплексна освітня програма для до- С 24 шкільних навчальних закладів / упоряд. : О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
58. Сидельникова О.Д. Ціннісне ставлення до власного «Я» як чинник розвитку дитини дошкільного віку / О.Д. Сидельникова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць, Вип 16, книга 1, 2012. 321 с.
59. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
60. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. Сухомлинська // Шлях освіти. К., 1996.
61. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 томах / В.О. Сухомлинський. Т. 3. Київ., Рад. школа, 1997. 278 с.
62. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. Т. 2. К.: Рад. Школа, 670 с.
63. Урунтаева Г. А. Дошкольная психология : учеб.пособ. для учащихся средних пед. учеб. заведений. 2-е изд. М. : Издательский центр «Академия». 1997. –366 с.

64. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / гол. редколегії В.І. Шинкарук; наук. ред. Л.В. Озодовська, Н.Г. Поліщук. К.: Абрис, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, 2002. 744 с
65. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : Друкарня «Мадрид», 2015. 330 с.
66. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловійова та ін. – К. : Вид. Дім «Слово», 2016. 248 с.
67. Чорна К.І. Виховання культури гідності старшокласників у позаурочній діяльності : [методичні рекомендації] / К. І. Чорна. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 72 с.
68. Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин / Щербань П. // Рідна школа, 2005. № 2.
69. Эмоциональное развитие дошкольника: Пособие для воспитателей детского сада /Под ред. А.Д.Кошелевой. – М.: Просвещение, 1985. – 17.
70. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
71. Якименко Л. Родина та діти в Україні / Л. Якименко // Дошкільне виховання, 1995. № 6.
72. Anderson D. R. Educational television is not an oxymoron. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 557. 1998. (D).
73. Wrinpt J. C. Family television use and its relation to children's cognitive skills and social behavior / Wrinpt J. C., St. Peters, M., & Huston A. C. In: J. Bryant (Ed.). Television and the American family, 1990.

ДОДАТКИ
Додаток А
Методика «Сходинки»

Додаток Б

Ігри з розвитку самооцінки

Розділ І. Людська гідність Дидактична гра «Потяг турботи» Закон України «Про охорону дитинства»: ст. 10, 17, 18, 29, 31, 32. Конвенція ООН: ст. 7, 8, 9, 23, 24, 26, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38.

Мета: формувати у дітей поняття про турботу та повагу, їх прояви та значення у житті людини; розвивати вміння дітей визначати позитивні якості людини, пояснювати можливі причини та наслідки негативного ставлення до людей; виховувати у дошкільників почуття турботи та уважного ставлення до оточуючих.

Обладнання: потяг і вагончики з кишеньками; набір казкових і мультиплікаційних героїв.

Хід гри. Дорослий на столі розкладає макет потягу із вагончиками, у яких є кишеньки для карток. На столі лежать маленькі картки з героями казок та мультфільмів — добрими та злими. Вихователь пропонує дітям, обґрунтовуючи свій вибір, посадити у потяг тільки турботливих та позитивних персонажів. Можна запропонувати дітям дати рекомендації для злих героїв: як їм виправитися, щоб їх узяли у потяг.

Гра «Кожен має право на повагу»

Конституція України: ст. 52, 53. Закон України «Про охорону дитинства»: ст. 6, 7, 8, 10, 18, 23. Конвенція ООН: ст. 1, 3, 15, 16, 22, 23, 31, 33, 36.

Мета: удосконалювати знання дітей про права людини загалом і право на повагу зокрема, використовуючи сюжети знайомих казок; розвивати вміння аналізувати вчинки героїв, з'ясовувати причиннонаслідкові зв'язки; робити висновки; закріплювати у дітей уміння правильно встановлювати емоційний стан людини, настрої; закріплювати знання піктограм «права дитини».

Обладнання: великі зображення героїв казок — добрих та злих; маленькі картки із зображенням настрою людини та піктограми «права дитини».

Хід гри.

Варіант 1. Вихователь пропонує дітям розглянути картки, на яких зображені герої знайомих казок.

Завдання. Об'єднати у пари позитивного та негативного героя, назвати казку, пояснити, які права були порушені.

Варіант 2. Вихователь пропонує уважно розглянути картки з героями казок та піктограми з правами дітей. Завдання. Розкласти піктограми тих прав, що були порушені стосовно кожного героя казки, обґрунтувати вибір.

Варіант 3. Вихователь пропонує дітям обрати казкового героя. Завдання. Розкласти піктограми з емоціями відповідно до того, які емоції викликає даний герой у дітей, пояснити свій вибір. Назвати емоції.

Гра «Потреби та можливості»

Конституція України: ст. 52, 53. Закон України «Про охорону дитинства»: ст. 4, 7, 8, 19. Конвенція ООН: ст. 4, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32.

Мета: формувати у дошкільнят уявлення про те, що люди самі обирають собі житло, одяг, їжу залежно від фінансових можливостей кожного; пояснити розуміння виразу «Спочатку — найголовніше»; надати дітям роз'яснення понять: «потреби» та «можливості»; установити між ними взаємозалежність; виховувати у дітей свідоме ставлення до потреб людини, її фінансових

можливостей, повагу до праці людей, економного використання сімейного бюджету.

Обладнання: середини для «квітки», «пелюстки» із зображенням потреб та можливостей людей різного віку.

Хід гри. На столі лежить середина «квітки» та «пелюстки» до неї, на яких зображені потреби людини. Дитині пропонується розкласти «пелюстки» навколо середини в залежності від їх важливості для дитини [2].

Розділ II. Особистісна гідність Гра «Ти самий, самий!»

Мета: примноження власної гідності дитини.

Хід гри. Вихователь пропонує пограти в гру і дає наступну інструкцію: «Діти, назвіть ім'я тієї дитини, для якої характерна запропонована мною якість. Наприклад, найрозумніший. Можна назвати дітей виключно з нашої групи». Гра починається, вихователь називає різні якості: найспритніший, найввічливіший, найдопитливіший, найпрацелюбніший, найвеселіший, найдружніший і т. п. Дошкільники називають імена дітей, яким вони приписують дані якості. Педагог стежить за тим, щоб позитивна характеристика була сказана для кожної дитини. Вихователь по ходу гри може питати дітей, чому саме ця якість характерна для даної дитини.

Заняття «Якщо б я був чарівником»

Процедура виконання: Дитині пропонували уявити себе чарівником і вирішити, що б вона схотіла в собі змінити (у зовнішності, вміннях, взаєминах з іншими, якостях тощо), як саме і чому. Обговорювалося, до чого можуть призвести такі зміни, що саме змінити легко, а що - важко чи неможливо. Підтримували дитину в бажанні бути по відношенню до себе 49 добрим, виваженим і дієвим чарівником.

Розминка «Моя квітка»

Процедура виконання: Дітям давалася інструкція:» Закрийте очі, уявіть себе у квітучому саду. Спробуйте знайти квітку, яка чимось схожа на вас, яку можна назвати вашим ім'ям. Як вона виглядає? Чим нагадує вас самих?» Запропонували дошкільникам запам'ятати свої відчуття, поділитися ними з

іншими людьми. Запропонували намалювати свою квітку, описати, чим вона особлива, приємна, примітна.

Бесіда «Раніше і тепер»

Процедура виконання: Інструкція дорослого: " Давай поговоримо з тобою про те, яким ти був раніше, а яким став тепер. Спробуємо з'ясувати, що ж змінилося в тобі з віком, що - на краще, а що - у гірший бік і чому. Чи ти тепер вправніший? Розумніший? Добріший? Сильніший? В житті кожний має вирішити для себе, яким він хоче бути, що саме варто змінити в собі на краще».

Розминка «Незакінчені речення».

Процедура виконання: Діти продовжують розпочаті дорослим фрази: «Я радію, коли...» «Я злюся, якщо...» «Я сумую, коли.. .», «Мені не подобається, якщо...» , «Я хочу, щоб...», «Я боюся...» «Я мрію про те, щоб...» тощо. Робота з казкою «Казка про дружбу» Процедура виконання: У невідомій країні жив хлопчик на ім'я ... Все в нього було, окрім друзів. Хлопчик ні з ким не міг товаришувати, сварився, ображав однолітків. Він завжди чекав від інших лише того, що йому було від них потрібно. Хлопчик не вмів слухати людей, був байдужим до їхньої радості й біди. Одного разу він повернувся з дитячого садка і з сумом подумав: «Всі відвернулися від мене. У мене, що, так ніколи і не буде друзів?!» І раптом чує: «У тебе є я». - Хлопчик повертає на голос голову і бачить маленьку, напівпрозору, усміхнену істоту, яка назвалася Флісом. Хлопчик та Фліс потоваришували. Їм було весело та цікаво разом, хоча вони 50 були зовсім різні. Хлопчик навчився слухати серцем, турбуватися про Фліса, переживати за нього, робити йому приємне. Настав час повернення Фліса до своєї країни. На прощання він сказав хлопчику: Ти розумний і добрий. Твоє серце тепер вмє бачити, чути, співчувати. У тебе обов'язково будуть друзі!» І зник назавжди. Хлопчик сумував за Флісом і не помітив, що в садку до нього все частіше почали звертатися однолітки: вони запрошувати в ігри, пригощали солодощами, допомагали у скруті. Хлопчик був щасливий! Він зрозумів: для того, щоб мати друзів, слід вчиняти так, як підказує серце, твоє добре «Я».

Гра «Вчимося поважати»

Попросіть дітей подумати і розповісти, що в людях здається їм гідним пошана. Потім діти створюють коло, педагог дає комусь із них красиву повітряну кульку або квітку і говорить: «Я поважаю ІІ Машу, тому що вона ніколи не відволікається на заняттях». Маша передає кульку своєму сусіду і говорить йому, за що вона його поважає. Гра продовжується до тих пір, поки всі діти не скажуть, за що вони поважають своїх друзів. Після цього обговоріть з дітьми, за що вони поважають батьків, братів, сестер і т. д. Бесіда Питання і завдання для бесіди: — Які якості в людях найбільше заслуговують пошану? — Які з перерахованих вчинків гідні пошани, а які ні? — Найсильніший хлопчик у дворі б'є тих, хто з ним не згоден. — Тато кричить на сина через те, що він погано вчиться. — Людина годує бездомних тварин. — Хлопчик захистив дівчинку від хуліганів. — Дівчинка не пішла відвідати хвору бабусю тому, що їй задали багато уроків.

Дитяча гра «Дзеркало»

Мета гри: ця гра допомагає дитині відчутти себе вільно, розкритися, побачити себе збоку. Підходить для невпевнених у собі, пасивних дітей. У грі можуть брати участь дві дитини або дитина і дорослий. Один гравець дивиться у «дзеркало» (на свого напарника), яке повторює всі його рухи. По черзі гравці міняються ролями.

Гра «Хто я?»

Мета: показати дитині неоднозначність того, що оточує її. Усвідомлення дитиною себе у світі людей. Хід гри. Вихователь питає дітей; «А ви знаєте, хто ви? Як вас удома називають мама і тато? У дитячому саду ви хто? А в лікарні? А в школі ким будете? Коли по вулиці йдете — хто? А якщо в транспорті їдете? У магазині як вас називають? А якщо я працюватиму в магазині, відпускати товар, ким я буду? Хто я для своїх дітей? Для моїх мами і тата?» Після того, як діти відповідять на питання, педагог підводить підсумок: «Виявляється, одна і та ж людина в різних місцях називається по-різному». Після гри можна запропонувати дітям пограти в тематичні сюжетно-рольові ігри відповідного

змісту, як-от: «Сім'я», «Лікарня», «Магазин» тощо, акцентуючи увагу на прояви шанобливого ставлення до себе та до іншого.

Гра «Мені подобається в собі»

Мета: вчити дітей оцінювати та усвідомлювати свої позитивні та негативні якості, вчинки. Хід гри.

1 варіант. Вихователь пропонує дітям назвати якості, які вони цінують у собі, якими задоволені; вчинки, завдяки яким отримують схвальну оцінку та самозадоволення. Гра проводиться вихователем індивідуально з кожною дитиною.

2 варіант. Педагог пропонує дитині проаналізувати свої вчинки, які викликають незадоволення інших людей і знайти варіанти перетворення цих якостей у позитивні, приємні не тільки для себе, але й для оточуючих. Наприклад: «Я грубо розмовляв з мамою. Треба вибачитись перед нею. Спробую наступного разу уникнути такого вчинку» [3].

Вправа «Я не люблю»

Мета: навчити дітей висловлювати власну думку. Хід гри. Вихователь пропонує учасникам гри по черзі розповісти, що йому не подобається у відносинах з однолітками. Можна починати так: «Я не люблю». Діти називають, наприклад: «Я не люблю, коли б'ються, забирають іграшки, кажуть неправду тощо». Під час вправи вихователь заохочує дошкільників до обговорення вчинків. У кінці вправи підводяться підсумки, з'ясовується, що найбільше засуджують діти в групі однолітків.

Гра «Чарівні імена»

Мета: навчити дітей визначати сенс і значення різних казкових імен. Ігровий матеріал. Ілюстрації до знайомих казок. Хід гри. Після читання будь-якої казки вихователь разом з дітьми визначає сенс і значення різних імен казкових персонажів, їхню роль у досягненні мети героя. Як ім'я того чи іншого героя сприймається іншими дійовими особами? Вихователь може звернутися до етимології імені, з'ясувати причини, що спонукали автора дати герою саме таке ім'я. Наприклад, чому Бабу-Ягу назвали саме так, а дівчинку,

яка весь час клопотала у печі, назвали Попелюшкою. Після цього діти спільно з вихователем з'ясовують, як імена вплинули на характер персонажа, і в чому це відображається?

Вправа «Це я»

Мета: підвищити самоцінність дитини. Ігровий матеріал. Два набори картинок із зображенням проявів різних якостей людини (для дівчаток і для хлопчиків). Опис вправи. Вправа проводиться з однією дитиною. Вихователь пропонує увазі дитини декілька картинок. Він повинен подивитися на кожен, вирішити, яка хороша якість тут зображена, і сказати: «Це я — такий». Наприклад, якщо на картинці зображений сильний чоловік, то дитина повинна здогадатися, що тут зображена сила, і йому потрібно сказати: «Це я — такий сильний» і т. д. Якщо дитині важко із виділення якостей, зображених на картинці, то педагог питає, що тут намальовано, і підводить його до назви потрібної якості. Якщо дитина просто починає швидко перебирати картинки і, показуючи пальцем, говорити: «Це я, це я, це я», — то дорослий повинен зупинити її та запитати: «Ти який (яка)?»

Гра «Настрій»

Мета: навчити дітей визначати настрій людини за зовнішнім виглядом. Ігровий матеріал. Набір ілюстрацій із зображенням людей (мал. 1), тварин (мал. 2), що знаходяться в різних емоційних станах; графічні моделі різних емоцій (мал. 3). Хід гри. Вихователь пропонує дошкільникам пригадати, як на вигляд відрізнити, наприклад, перелякану людину від здивованої, веселу від сумної, злу від доброї. Дорослий може розповісти будь-яку ситуацію, описати вчинок, бажання і запропонувати дітям спробувати визначити настрій. Наприклад, розбилася чашка, втекло щеня, мама захворіла, хлоп'ята побилися і т. д. Також можна використовувати і такий варіант: намалювати або розповісти, як на вигляд розпізнати сміливого і боязкого лева (у сміливого, напевне, хвіст звичайно піднятий вгору, лапи широко розставлені, гордий вигляд, голова високо піднята); злого і ласкавого кота; дурного і розумного

ворона тощо. У процесі гри можна використовувати як вже готові малюнки, так і самостійну замальовку.

Розділ III. Національна гідність Гра «Рідну землю, де живемо, Україною зовемо»

Конституція України: ст. 52,53. Закон України «Про охорону дитинства»: ст. 7, 23. Конвенція ООН: ст. 5, 10, 20, 29, 30, 32.

Мета: надавати дітям знання про право на Батьківщину; формувати розуміння терміна «Батьківщина»; ознайомлювати дітей із символами України, історичними та національними пам'ятками; збагачувати словниковий запас дітей словами: колодязь, хата, калина, Петриківка та ін.; виховувати у дітей почуття любові та шанобливого ставлення до рідної країни, її історії, пам'яток.

Обладнання: добірка предметних та сюжетних карток за темою «Символи України». На столі лежать картки зображенням донизу. Вихователь пропонує дітям брати по одній картці та розповідати, що на ній зображено, а також яким є його застосування [2].

Вікторина для дітей на тему: «Україна — моя Батьківщина»

Мета: узагальнити знання дітей про Україну як рідну країну.

1. Як називається країна, в якій ти живеш?
2. Як називається столиця України?
3. Назви відомі тобі символи України.
4. За що ти любиш Україну?
5. Які рослинні, тваринні символи України ти знаєш?
6. Назви відомі тобі свята українського народу.
7. Назви відомих людей нашого краю. Чим вони відомі?

Вікторина для дітей на тему: «Київ — столиця України»

Мета: узагальнити знання дітей про Київ як столицю України.

1. Як називається столиця України?
2. Що зображено на гербі Києва?
3. Розкажи відомі тобі легенду про походження Києва.

4. Як називається головна вулиця столиці?

5. Які цікаві пам'ятки міста ти знаєш?

ДОДАТОК В

Ознаки для інтерпретації тесту

Ознака	Критерії
1 – самооцінка (розташування малюнку на аркуші)	1.1 у центрі – адекватна 1.2 у верхній частині листа – завищена 1.3 у нижній частині листа – знижена
2 – інтелектуальна та соціальна адекватність (Голова)	2.1 пропорційна, нормальна щодо розміру голова – інтелектуальна та соціальна адекватність 2.2 велика голова – високі інтелектуальні та соціальні претензії 2.3 маленька голова – інтелектуальна та соціальна неадекватність
3 – контроль над тілесними потягами (шия)	3.1 нормальна шия – адекватний (збалансований) контроль над тілесними потягами 3.2 довга шия – потреба у захисному контролі 3.3 коротка шия – поведінка більше прямує спонуканнями, ніж інтелектом; поступки слабкостям 3.4 відсутність шиї – відсутність контролю

<p>4 – місцезнаходження базових потреб та потягів (тулуб)</p>	<p>4.1 нормальне, пропорційне тулуб – рівновага потреб та потягів</p> <p>4.2 маленький тулуб - заперечення потреб та потягів</p> <p>4.3 великий, великий тулуб – невдоволення усвідомлюваними потягами</p> <p>4.4 відсутність тулуба – втрата схеми тіла, заперечення тілесних потягів</p>
<p>5 – чутливість до критиці, громадському думці</p>	<p>5.1 великі вуха – підвищена чутливість до критики, реактивність на критику</p> <p>5.2 великі очі – підвищена чутливість до критики</p>
<p>6 – тривожність</p>	<p>6.1 сильний тиск</p> <p>6.2 розміщення малюнка у лівій частині листа (Інтравертованість)</p> <p>6.3 перемальовування та стирання</p> <p>6.4 заштриховане волосся (занепокоєння)</p> <p>6.5 руки притиснуті до тіла</p>
<p>7 – страхи</p>	<p>7.1 інтенсивне штрихування</p> <p>7.2 обведення контуру</p> <p>7.3 затушковані зіниці</p>

8 – агресивність	8.1 сильний тиск 8.2 жирний контур малюнка 8.3 ноги розставлені 8.4 видні зуби (вербальна агресія) 8.5 виділено «вуха-ніздрі-рот» (Виражена агресивність) 8.6 підборіддя збільшено та акцентовано 8.7 ніздрі виділені (примітивна агресія - самозахист) 8.8 руки великі, підкреслені – компенсація слабкості 8.9 зброя
9 – виражений захист	9.1 посмішка 9.2 руки за спиною чи в кишенях 9.3 людей зображено у профіль (замкненість)
10 – егоїзм, нарцисизм	10.1 пише своє ім'я 10.2 великий малюнок 10.3 очі без зіниць; напівприкриті очі (Зосередженість на собі)
11 – депресія	11.1 малюнок у нижній частині листа 11.2 слабкий натиск та контур 11.3 скована, статична поза 11.4 ескізний контур

<p>12 – залежність (В тому числі і від матері)</p>	<p>12.1 великий (червоний) рот 12.2 гудзики по центральній осі 12.3 маленькі ступні та долоні 12.4 наявність кишень (залежність від матері) і у чоловіка, і у жінки 12.5 грудей підкреслено (залежно від матері) у чоловіка</p>
<p>13 – емоційна незрілість, інфантилізм</p>	<p>13.1 очі без зіниць 13.2 опускання шиї 13.3 дитячі риси особи 13.4 пальці як листочки чи грона винограду</p>
<p>14 – демонстративність</p>	<p>14.1 довгі вії 14.2 волоссю приділено багато уваги 14.3 виділені великі губи 14.4 одяг, ретельно промальований, прикрашена 14.5 макіяж та прикраси</p>